

Unges påbegyndelse af illegalt rusmiddelbrug

Et litteraturstudie over den nordiske forskning

Unges påbegyndelse af illegalt rusmiddelbrug

Et litteraturstudie over den nordiske forskning

Kim Møller
&
Jakob Demant

Center for Rusmiddelforskning
Aarhus Universitet
2011

© forfatterne og Center for Rusmiddelforskning 2011
Tryk: J & R Frydenberg a/s, København
ISBN: 978-87-89029-83-2

Center for Rusmiddelforskning
Nobelparken, bygning 1453
Jens Chr. Skous Vej 3
8000 Århus C
Tlf.: 89 42 69 30
Fax: 89 42 69 35
www.crf.au.dk
E-mail: crf@crf.au.dk

Indhold

Forord	7
Sammenfatning.....	9
Nordisk forskning i unges påbegyndelse af illegalt rusmiddelbrug	12
Udviklingen i andelen af unge der bruger rusmidler i Norden	12
Udviklingen i den enkelte unges brug af illegale rusmidler	15
Hypotetisk udviklingssekvens	15
Teorien om trappetrinseffekten.....	18
Intensiteten i den enkeltes forbrug.....	19
Samfundsvidenskabelige forklaringsmodeller.....	21
Flertalsmisforståelse	21
Forældre og opdragelsesstil	23
Følelsesmæssig kontrol og adfærdsproblemer.....	25
Risikoadfærd	28
Identitetsskabelse	30
Overgangsriter.....	31
Naturvidenskabelige forklaringsmodeller.....	33
Fødselsplejehypotesen	33
Genetisk disposition	34
Tvillingestudier	34
Adoptionsstudier	35
Samfundsmæssige udviklingstendenser.....	37
Risiko for straf og tilgængelighed af rusmidler	37
Unge opfattelse af risiko og rusmidler	40
Opsamling	43
Metodeappendix	47
Inklusionskriterier	48
Eksklusionskriterier	48
Bibliografi	49

Forord

På anmodning af Nordisk Ministerråd og Nordens Velfærdscenter Finland iværksatte Center for Rusmiddelforskning i august 2010 et litteraturstudie med henblik på at sammenfatte den forskningsbaserede viden om, hvorfor unge i Norden begynder at bruge illegale rusmidler. Et litteraturstudie indebærer, at forfatterne har indsamlet viden om den eksisterende forskning i Norden – og altså ikke selvstændigt indsamlet ny viden. Når man gennemsøger den tidligere forskning i påbegyndelse af illegalt rusmiddelbrug, viser der sig hurtigt et ganske bredt felt af viden. Selv om der ikke er tale om ny viden, er det derfor stadig afgørende at fokusere på problemstillingen og foretage en række afgrænsninger. Vi har valgt ikke at forholde os til forskning om behandling af problematisk rusmiddelbrug, selv om der er aspekter af behandlingsforskningen, som kan bidrage med indsigter i, hvorfor unge i Norden begynder at tage illegale rusmidler. Vi har endvidere valgt ikke at gå længere tilbage i tiden end 1990, lige som vi ikke har inddraget den viden, der er skabt om lokale forhold – for eksempel rapporter om problematikker i en enkelt kommune eller lignende. Med disse fravalg er rapporten baseret på 333 dokumenter fra alle fem nordiske lande. Dokumenterne består hovedsageligt af videnskabelige peer-reviewed artikler, men også bøger, bogkapitler og rapporter.

Vi vil gerne benytte denne lejlighed til at takke Pia Rosenkvist, institutionsleder ved Nordens Velfærdscenter Finland, for at betroe denne sammenfatning af viden til Center for Rusmiddelforskning. Yderligere vil vi gerne takke seniorforsker, ph.d. Christoffer Tigerstedt, professor, ph.d. Thoroddur Bjarnasson, forskningsleder Astrid Skretting, lektor, ph.d. Mads Uffe Pedersen for at have gennemlæst rapporten og kommet med faglige kommentarer. Til sidst vil vi meget gerne sende en stor tak til Nina Karlsson for hjælp med at finde den finske forskning, bibliotekar Lene Amstrup-Jørgensen for uundværlig hjælp til fremskaffelse af de ofte svært tilgængelige materialer, samt centersekretær Mai-Britt Johansson for arbejdet med at gøre teksten til en rapport.

Sammenfatning

På anmodning af Nordisk Ministerråd og Nordens Velfærdscenter iværksattes en kundskabsopsummering af den forskningsbaserede viden om, hvorfor unge i Norden begynder at bruge illegale rusmidler. Med ”illegale rusmidler” henvises i denne rapport til de kriminaliserede psykoaktive substanser, det vil sige primært cannabis, amfetamin, kokain, ecstasy og heroin, og altså ikke nikotin og alkohol. Nikotin og alkohol er også kriminaliserede for unge i forhold til køb i de nordiske lande (med forskellig aldersgrænse), men i denne sammenfatning af området er det alene de illegale rusmidler, som det er ulovligt at besidde i hele befolkningen, som der underkastes granskning. Resultaterne fremgår af rapporten samt i en skematisk beskrivelse af den vigtigste forskning og en tilknyttet bibliografi. Herudover findes der bagerst et metodeappendix og et skema over de vigtigste studier.

Rapporten er udfærdiget ved en systematisk litteratursøgning efter forskning udført med de nordiske lande som genstandsområde. Målet har været at ”redegøre for den eksisterende forskning med henblik på at beskrive, hvad vi ved, og hvad vi endnu ikke ved, om hvad der får nordiske unge til at påbegynde brug af rusmidler”. Rapporten er baseret på 333 dokumenter (artikler, bøger, bogkapitler og rapporter) og fokuserer på perioden efter 1990.

Mellem 1995 og 2007 har der været en stigning i andelen af 15-16-årige, der har prøvet cannabis inden for det sidste år i de nordiske lande, undtagen Norge og Island. Der er markante forskelle i niveauerne de nordiske lande imellem. I europæisk sammenligning af de 15-16-årige ligger Danmark i top mht. cannabisbrug, mens resten af Norden ligger helt i bund. I aldersgruppen ”unge voksne” mellem 15 og 34 år ligger Danmark en smule lavere i europæisk niveau. For denne aldersgruppe er der fem europæiske lande, der ligger over Danmarks niveau. De resterende nordiske landes ”unge voksne” ligger meget lavt selv i international sammenligning.

I forhold til intensiteten af den enkeltes forbrug er det især misbruget, der er analyseret i nordisk forskning. Dette vækker en del undren, da det fremgår i de nordiske nationale statistikker, at misbrug tegner sig for de færreste personer. Der er således stort fokus på den meget intensive brug, men relativt lavt fokus på den del af forbruget der dækker de fleste perso-

ner. Begreberne det eksperimentelle brug, det situationsbaserede brug og det kontrollerede brug er blevet anvendt til at beskrive det mindre intensive brug, som ikke direkte kan betegnes som et misbrug. Undersøgelser, som baserer sig på denne (store) del af stofbruget, er relativt mindre udforsket. Det er disse relativt udforskede kategorier, denne kundskabsopsummering beskriver, fordi disse er særskilt vigtige med henblik på at forklare *påbegyndelsen* af rusmiddelbrug blandt unge. Det er samtidig denne del af forskningen, som er central i forhold til forebyggelse og narkotikapolitisk regulering, hvorimod det først er i relation til allerede etableret misbrug, at behandling er relevant. I denne rapport har vi fravalgt at beskæftige os med misbrug, selv om misbrug også er væsentlig i forhold til at skabe et mere helhedsorienteret billede af de unges brug. Dette fravalg skal ses ud fra et forsøg på at fokusere mere direkte på de områder, der er mest sparsomt belyst i forskningen.

I første omgang præsenteres den relative udbredelse af illegalt rusmiddelbrug blandt unge i Norden. Dernæst beskrives en teoretisk model for, hvordan en rusmiddelkarriere typisk udvikler sig fra indledende brug af alkohol og nikotin, efterfulgt af illegalt rusmiddelbrug med hash og dernæst amfetamin, kokain, ecstasy, heroin m.fl. Denne udviklingssekvens er fundamentet for teorien om trappetrinseffekten, der forklarer, hvordan brug af et rusmiddel fører til brug af et andet og så fremdeles. Denne teori har betydelig indflydelse på de nordiske landes narkotikapolitikker. Det er dog stadig mindre belyst, hvordan den relative vægt af henholdsvis trappetrinseffekten, den individuelle tilbøjelighed og tilgængeligheden af rusmidler har betydning for indledningen af et forbrug af illegale rusmidler.

Herefter præsenterer rapporten en række teorier, der beskriver risikofaktorer, som kan påvirke den enkeltes tilbøjelighed til at påbegynde brug af rusmidler. Rapporten gennemgår fire typer af risikofaktorer med udgangspunkt i en række studiers forskellige teorier. Det er centralt at hæfte sig ved, at unges brug af rusmidler ikke kan forklares alene igennem én teori. Afslutningsvis diskuteres perspektiverne i at sammenholde forskningsresultater fra de nordiske lande med de respektive landes forskellige traditioner for narkotikakontrolpolitik.

De fire risikofaktorer, der præsenteres her, er: For det første den enkeltes netværk i form af forældre og omgangskreds. For det andet tilegnelsen

af sociale roller, og for det tredje personlighed, det vil sige værdier og holdninger. For det fjerde medfødt genetisk disposition.

Flertalsmisforståelse er en netværksteori, der forklarer, hvordan unge er tilbøjelige til at overvurdere deres jævnaldrendes rusmiddelbrug. En anden netværksteori angår forældrenes opdragelsesstil. Det findes, at børn af autoritative, det vil sige krævende, men accepterende, forældre generelt har et lavere forbrug af rusmidler end unge af overbærende, og især, forsømmelige forældre.

Teorierne om sociale roller forholder sig til, hvordan den unge udvikler sin identitet. I takt med opløsningen af traditionelle samfundsmæssige roller er betydningen af en mere aktiv identitetskabelse steget. De fleste unge ser illegalt rusmiddelbrug som knyttet til ungdomsperioden og finder, at cannabisbrug i voksenalderen er uforeneligt med karrieredrømme og selvrealisering. I visse specifikke sub- og ungdomskulturer ses brug af illegale rusmidler som en symbolsk identitetsmarkør. Rekreativt og kontrolleret brug af andre stoffer end cannabis indgår i nattelevskulturer, men der er kun sparsom nordisk forskning på dette område.

De studier, der arbejder med teorier om personlighed, ønsker særligt at forklare risikoadfærd blandt unge. Undersøgelserne viser, at sensationslystne unge er mere tilbøjelige til at bruge rusmidler, og at specifikke former for sensationslysten adfærd hænger sammen med de forskellige rusmidler.

Afslutningsvis må det konstateres, at der kun er sparsom viden om, hvordan de førte narkotikapolitikker påvirker tilgængeligheden i de enkelte nordiske lande. Der vides kun meget lidt om, hvordan kontrol og kultur relaterer sig til unges opfattelser af de forskellige rusmidler og de tilknyttede risici.

Kundskabsopssummeringen peger således på, at forskningen i brug af rusmidler blandt unge, som ikke er indskrevet i behandling, er meget sporadisk. Udover at der således mangler en mere stabil forskningsindsats, peges der desuden på, at der mangler komparativ forskning, der belyser betydningen af de enkelte rusmidlers indbyrdes position, både for de enkelte unge, men også i relation til samfundets kultur og kontrolpolitik. Denne forskning må efterspørges med henblik på at danne et mere helhedsorienteret billede af unges påbegyndelse af illegalt rusmiddelbrug i Norden.

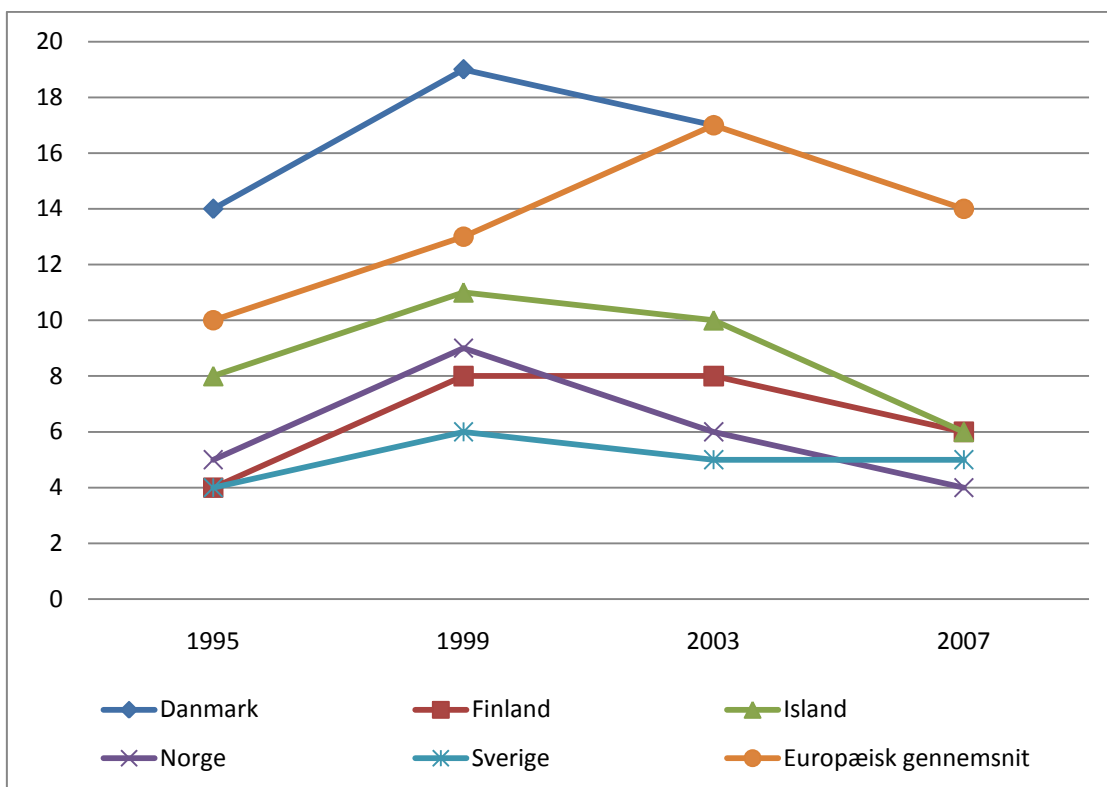
Nordisk forskning i unges påbegyndelse af illegalt rusmiddelbrug

Målet med rapporten er at redegøre for den eksisterende forskning med henblik på at beskrive, hvad vi ved, og hvad vi endnu ikke ved, om hvorfor nordiske unge påbegynder brug af illegale rusmidler. Rapporten er ikke funderet på et selvstændigt datagrundlag, men beskriver alene fund fra tidligere nordiske studier. Med illegale rusmidler henvises i denne rapport til de kriminaliserede psykoaktive substanser, det vil sige primært cannabis, amfetamin, kokain, ecstasy og heroin, og altså ikke nikotin og alkohol. Tidsmæssigt fokuserer rapporten på perioden efter 1990. Det skyldes to omstændigheder. Dels den praktiske tidsbegrænsning i rapportens udfærdigelse, og dels at unges brug af rusmidler steg markant i 1990'erne.

Udviklingen i andelen af unge der bruger rusmidler i Norden

Brug af et illegalt rusmiddel inden for det sidste år er den mest udbredte målestok for sammenligning mellem lande. De bedste data fremgår af ESPAD-undersøgelserne (Hibell *et al.* 2009, 2004, 2000, 1997), der hvert fjerde år indsamler spørgeskemaer blandt 15-16-årige i skoletiden i hele Europa. Disse data er velegnede til at sammenligne mellem lande, fordi spørgeskemaerne er standardiserede, og der er mange svarpersoner og dermed en høj svarprocent.

Af nedenstående figur 1 fremgår det, at der i de nordiske lande og resten af Europa var en markant stigning i de 15-16-åriges brug af cannabis inden for det sidste år for perioden mellem 1995 og 1999. Stigningen svarede til en relativ forøgelse på mellem 30 og 50 procent. I perioden efter 1999 har alle de nordiske lande observeret et fald i denne aldersgruppes brug af cannabis, mens stigningen i det øvrige Europa fortsatte frem til 2003. Niveauerne i de nordiske lande, undtagen Danmark, er væsentligt lavere end det europæiske gennemsnit. De aktuelle nordiske og europæiske niveauer er historisk høje.

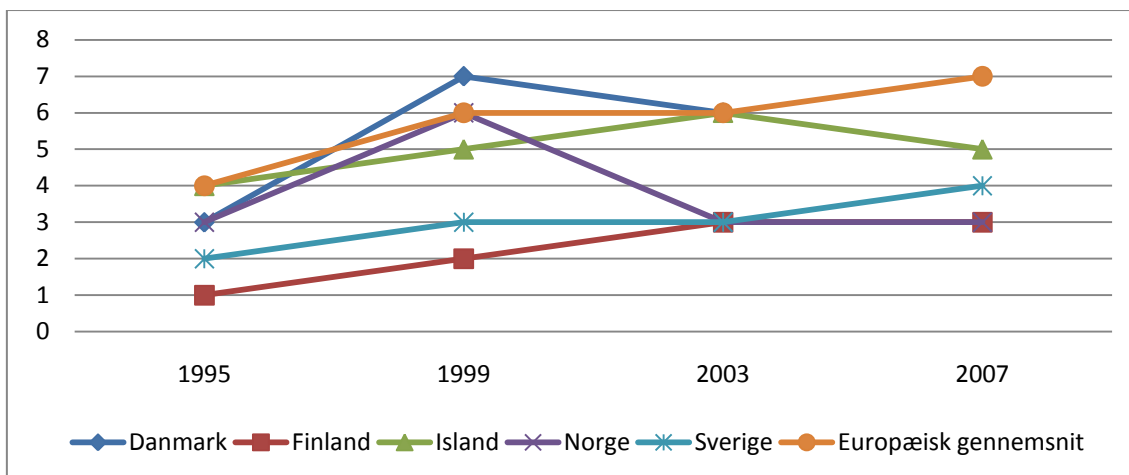

Figur 1: Procent af 15-16-årige der har brugt cannabis inden for det sidste år, 1995-2007
 Kilde: Hibell *et al.* (1997, 2000, 2004, 2009)

Bemærk, at data fra Danmark ikke er inkluderet for 2007 i figur 1 og 2. Dette skyldes, at undersøgelsen ikke gennemføres i sit fulde omfang i Danmark, og kvaliteten for 2007 er blevet vurderet for lav til at indgå på lige fod med data fra de øvrige lande. Det er stærkt problematisk, at Danmark ikke er i stand til at levere data til ESPAD-undersøgelsen, fordi det umuliggør beskrivelse af udviklingen i det nordiske land, hvor alkohol er et meget stort problem. Desuden kunne disse tal være så meget desto mere relevante i de nærmeste par år, hvor der forventes ændringer i den legale alder for køb af alkohol samt beskatningsændringer på alkohol.

Figur 2 nedenfor viser, hvor stor en andel af de unge mellem 15 og 16 år, der nogensinde har prøvet andre af de kriminaliserede rusmidler end cannabis. Også her ligger de nordiske lande, med undtagelse af Danmark, under det europæiske gennemsnit. For disse rusmidler ses et lidt andet mønster for udviklingen. Ligesom med cannabis er andelen af unge, der har prøvet andre rusmidler, steget ganske kraftigt i 1990'erne. I modsætning til udbredelsen af cannabis er tendensen til et efterfølgende fald ikke tilsva-

rende udtalt. Kun i Island og Danmark fremgår et egentligt fald, mens stigningen i Norge, Finland og Sverige enten er fortsat eller stagneret.

Figur 2: Procent 15-16-årige der har prøvet andre rusmidler end cannabis, nogensinde, 1995-2007

Kilde: Hibell *et al.* (1997, 2000, 2004, 2009)

I ESPAD-undersøgelserne fremgår det, at det stadigvæk er en temmelig lille andel blandt de 15-16-årige skoleelever, der nogensinde har prøvet andre stoffer end cannabis. ESPAD-undersøgelseernes design er dog ikke særligt velegnet til at belyse brug af andre kriminaliserede rusmidler end cannabis. For det første medfører de få positive svar en relativt høj statistisk usikkerhed. For det andet vil der antageligt være et sammenfald mellem de skoleelever, der har prøvet andre rusmidler end cannabis, og de skoleelever, der er tilbøjelige til at være fraværende på en tilfældig dag (Solbergdottir *et al.* 2004; Skog 1992; Pedersen 1990). Denne sandsynlige underreportering er imidlertid også et problem, der er gældende ved spørgeskemaundersøgelser om brug af rusmidler blandt de lidt ældre unge, der ikke længere er skolebørn. Nogle forskere argumenterer for, at spørgeskemaundersøgelser bør suppleres med kvalitative analyser af de specifikke grupper og subkulturer, hvor brug af andre stoffer er udbredt (Demant *et al.* 2010).

Ud over ESPAD-undersøgelserne gennemfører de nationale Focal Points spørgeskemaundersøgelser af udbredelsen af forskellige rusmidler for gruppen af unge voksne mellem 15 og 34 år. Resultaterne heraf indberettes til Det Europæiske Monitoreringscenter for Narkotika og Narkotikamisbrug

(EMCDDA). Problemet er, at de nationale Focal Points endnu ikke opererer med standardiserede aldersgruppeinddelinger, hvorefter det kun er Danmark, Sverige og Finland, der indgår i EMCDDA's europæiske sammenligning.

Ifølge EMCDDA's årsrapport (2009) viser det sig, at der for aldersgruppen 15 til 34 år har været en generel stigning i udbredelsen af cannabisbrug siden midten af 1990'erne. For denne aldersgruppe er stigningen fortsat i lidt længere tid end for de 15-16-åriges vedkommende. I Sverige fortsatte stigningen frem til 2003, hvorefter niveauet er stagneret. I Finland har der været en svag, men stabil, stigning siden 1990'erne, med undtagelse af et mindre fald mellem 1998 og 2000. I Danmark var der en markant stigning frem mod 2000, og herefter er niveauet stabiliseret. Forskellen i udbredelsen af illegalt rusmiddelbrug mellem de nordiske lande er altså ganske markant, såvel for de ældste skoleelever mellem 15 og 16 år, som for de unge voksne mellem 15 og 34 år.

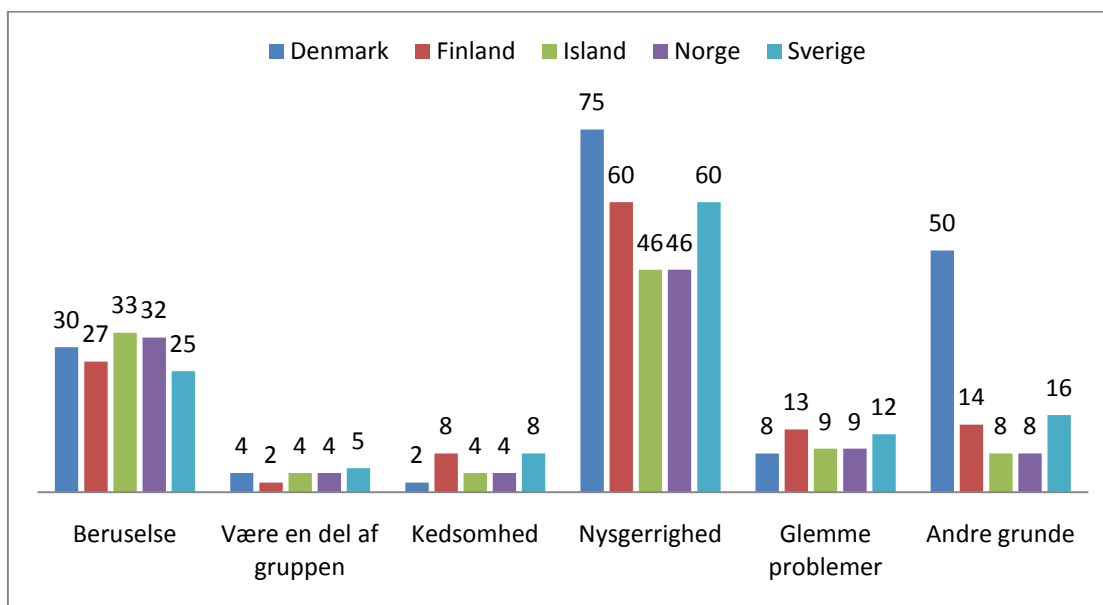
Udviklingen i den enkelte unges brug af illegale rusmidler

Hypotetisk udviklingssekvens

Der er et par typiske mønstre i brug af rusmidler, der gør sig gældende internationalt. For det første er prævalensen højest blandt unge mænd. For det andet er den markant højere i de større byer (Pedersen 1998/2006). For det tredje er der en typisk rækkefølge i introduktionen til brug af de forskellige rusmidler. Sidstnævnte omtales med begreber lånt fra udviklingspsykologien som enten en "sekvens", forskellige "stadier" eller "trappetrin". Der fremstår et hierarki af rusmidler, fra de mest udbredte til mindst udbredte, som kan tolkes i en pragmatisk forstand, det vil sige som en typisk empirisk observeret sekvens i den enkeltes brug af forskellige rusmidler. Den typiske sekvens i Norden er: alkohol, nikotin, cannabis, amfetamin, kokain, ecstasy, heroin (Pedersen & Skrondal 1999). Langt hovedparten af unge mennesker, der påbegynder et brug af rusmidler, starter med de lovlige rusmidler, og det er et fåtal, der begynder med de ulovlige (Pedersen & Aas 1995; Pedersen & Skrondal 1998; Pitkänen *et al.* 2005). Sekvensen af rusmidlerne forklarer derfor ikke, hvorfor nogle unge og ikke andre begynder med de kriminaliserede rusmidler.

Figur 3 nedenfor viser, hvilke forklaringer de unge 15-16-årige i ESPAD-undersøgelserne selv angiver for at bruge illegale rusmidler første

gang. Man har haft mulighed for flere svarmuligheder. Det er ikke overraskende, at den overvejende forklaring på at have eksperimenteret med illegale rusmidler er nysgerrighed. Det er til gengæld påfaldende, at halvdelen af de danske unge siger, at der er ”andre” grunde til, at de har prøvet et illegalt rusmiddel første gang. Dette indikerer, at de tilgængelige svarmuligheder ikke er dækkende for de unges egen opfattelse af dette.

Figur 3: 15-16-årige unges selvangivne grunde til at prøve rusmidler første gang, i procent, 1999

Kilde: Hibell et al. (2000)

Sekvensen af rusmidler er afgørende for forståelsen af unges brug af rusmidler, fordi det viser sig generelt, at en tidlig start med brug af alkohol, cigaretter og cannabis er knyttet til øget risiko for problematisk brug af alkohol og cannabis senere i livet. I Norden er det særligt Willy Pedersens longitudinelle studie ”Ungdom, livsstil og rusmidler”, der startede i slutningen 1980’erne, som dokumenterer sekvensen i brug af de forskellige rusmidler (Pedersen 1990a, 1991). At studiet er longitudinelt vil sige, at de samme unge er studeret på flere forskellige tidspunkter. Styrken ved et sådan studie er, at det bedre kan forklare, hvad der betinger hvad. Svagheden er, at det er enormt kompliceret at tage højde for samtlige relevante faktorer. Det er også en svaghed ved denne form for statistiske modeller, at de ikke er i stand til at fokusere på begivenhederne forud for starten af et illegalt rusmiddelbrug. Derfor er resultaterne primært relevante for generelle

præventive tiltag og knap så meget i forhold til at forstå, hvordan man arbejder med den enkelte unge.

Pedersen (1998/2006) fandt, at særligt tidlig debut med cigaretrykning har en stærk sammenhæng med brug af rusmidler i voksenalderen. Tallene i parenteser viser, hvilken anslået forklaringskraft tidlig rygedebut har på udvikling af anden brug af rusmidler. Det vil sige, at unge med tidlig rygedebut syntes at have tre gange så høj sandsynlighed for at udvikle alkoholproblemer og bruge hash (3:1) end unge uden tidlig rygedebut, og så fremdeles. Først og fremmest er rygevaner, men også alkoholproblemer (3:1), brug af hash (3:1) og brug af anden form for illegale rusmidler (4:1) relevante. Tidlig hashbrug har en kraftig forudsigende indikation på senere udvikling af såvel alkoholproblemer (5:1), vedvarende hashbrug (3,6:1) og brug af andre illegale rusmidler (fx amfetamin, kokain mv.) (12:1).

For alkohol fandt Bränström *et al.* (2007), at særligt ”heavy episodic drinking” i en ung alder hænger sammen med udvikling af et problematisk forbrug senere i livet. En forklaring kan være, at hver ny drikkesituation er mindre grænseoverskridende end den forrige (Aas 1995). Noget tilsvarende kan antages at gøre sig gældende for andre rusmidler.

Sådanne longitudinelle studier er sjældne. Det meste, vi ved om sammenhænge mellem cannabis og sociale og psykologiske problemstillinger, er øjeblikbilleder, det vil sige, at det ikke vides, hvad der betinger hvad. Frafalder man sin skolegang, fordi man ryger cannabis, eller begynder man at ryge cannabis, når man er frafaldet?

Set som et øjeblikbillede viser den kvantitative forskning, at brug af cannabis er forbundet med en lang række sociale og psykologiske problemstillinger. De vigtigste problemer, der hænger sammen med cannabisbrug, er skolefrafald, skilte forældre, dårlig integration i familie og fritid, langtidsledighed, misnøje med livet, dårlig mental helse (Irgens-Jensen 1990, Hammer & Vaglum 1990, Hauge 1985), fravær af mor, ”lack of interest”, tidlig seksuel debut (Poikolainen *et al.* 2001), højt alkoholforbrug og brug af andre illegale rusmidler (Pedersen 1998/2006). Til gengæld er der kun begrænset sammenhæng mellem social klasse og cannabisbrug. Brugen af cannabis er generelt set rimeligt jævnt fordelt mellem de forskellige sociale grupper, mens de tunge cannabisbrugere har familieproblemer og problemer med mentalt velvære. På denne måde minder cannabisbrug mere om alkoholforbrug end tobaksrygning. Alkoholforbrug er ligeledes spredt

blandt de sociale lag og mere udbredt blandt unge mænd end kvinder. Tobaksrygning er derimod i stigende grad koncentreret i de lavere sociale klasser (Pedersen 1990a).

Teorien om trappetrinseffekten

Trappetrinseffekten går under mange forskellige navne, og er den teori, som ligger bag slagord som: ”fra hash, til heroin, til helvede”, der blev anvendt i 1970’erne (Aas & Pedersen 1993). Trappetrinseffekten beskriver, hvordan brug af et rusmiddel øger risikoen for brug af et andet og mere skadeligt rusmiddel, og at denne risiko øges med frekvensen af brug (Bretteville-Jensen & Jacobi 2007; Aas & Pedersen 1993). Den empiriske basis er en fortolkning af den oven for beskrevne hypotetiske udviklingssekvens. I og med de fleste misbrugere af rusmidler er startet med mindre farlige rusmidler, er det oplagt at spørge, hvad sammenhængen er. Relateret til det praktiske problem er spørgsmålet, hvorvidt brugen af cannabis øger risikoen for brug af andre stoffer. Teorien er kontroversiel, men har gennem årene haft betydelig indflydelse på udformningen af narkotikapolitikkerne i de nordiske lande (Hakkarainen *et al.* 1996; Storgaard 2000).

Pedersen (1990a) fandt i sin analyse af 13-19-årige norske cannabisbrugere, at de fleste stopper igen med at bruge cannabis efter ganske få gange. Hvem er de, der fortsætter, og hvordan hænger udviklingen sammen med den indledende brug af rusmidler? I forskningen formuleres dette som et spørgsmål om korrelation eller kausalitet. Skal udviklingssekvensen forstås som, at brug af et rusmiddel giver adgang til andre og nye rusmidler? Eller skyldes tilbøjeligheden til at gå videre til nye rusmidler en psykologisk og/eller fysiologisk trang til at opleve en kraftigere rus, eller kan der være tale om, at det er sociale og gruppedynamiske processer, der er afgørende? Spørgsmålet blev oprindeligt formuleret af Kandel i 1975 og er stadig ikke afklaret i dag (Kandel (ed.) 2002).

Bretteville-Jensen *et al.* har i en række kvantitative studier benyttet forskellige regressionsmodeller (latent class bivariante hazard model (2009), Bayesian degenerate sample selection analyse (2007/2010) og multivariat probit analyse (2008)) og fundet dokumentation for en trappetrinseffekt. I et senere studie bliver fundet præciseret til, at der for en mindre gruppe af utilpassede unge er en statistisk signifikant trappetrinseffekt. For denne gruppe er risikoen for at bruge andre stoffer end cannabis dobbelt så stor,

hvis de påbegynder at bruge cannabis. Andre vigtige faktorer, der forudsiger senere brug af andre rusmidler end cannabis, er især problemer med politiet, fravær i skolen og tidlig initiering af rusmiddelbrug. For gruppen af veltilpassede unge har cannabisbrug mindre indflydelse på den fremtidige brug af andre rusmidler (Melberg *et al.* 2009; Melberg *et al.* 2007). Den relative vægt af henholdsvis trappetrinseffekten, individuel tilbøjelighed og adgang til rusmidler er ikke afklaret (Bretteville-Jensen & Jacobi 2007).

Samlet set tyder forskningen på, at der findes en trappetrinseffekt, men at det ikke kan forklares præcist, hvordan den virker, og hvor afgørende den er. Er det en individuel tilbøjelighed eller en socialt betinget tilbøjelighed, der er af størst betydning, eller er det samspillet mellem de to? Problemet med denne manglende entydighed indebærer, at teorien om trappetrinseffekten ikke er velegnet til at uddrage policy-implikationer fra. På den ene side vil en skærpet kontrolpolitik være at foretrække, hvis brugen af et stof skaber psykologisk og fysiologisk trang til en kraftigere rus. På den anden side vil de unges erfaringer med at erhverve et illegalt stof på det sorte marked skabe kontakter til brugere og sælgere af andre stoffer. Dette taler for en adskillelse af markeder for de forskellige rusmidler. Endelig er der meget, der taler for, at fænomenet i højere grad skal forklares med de kulturelle og sociale aspekter, der følger af de unges omgang med hinanden (Pedersen 1990b; Becker 1953). Trappetrinseffekten vurderes derfor at findes, men at være én af flere faktorer.

Intensiteten i den enkeltes forbrug

Svensson (1996) beskriver fem teoretiske niveauer af forbrug. Han understreger, at det, i modsætning til hvad der ofte indikeres ved trappetrinsteorien, ikke er en karrieremodel. Den indeholder ingen påstand om kausal udvikling. Den enkelte person kan til forskellige perioder siges at befinde sig i de forskellige kategorier og pendle både op og ned mellem dem:

- 1) Eksperimenterende brug: Stadium inden afhængighed hvor de fleste prøver et rusmiddel, men ikke fortsætter brugen.
- 2) Situationsbetinget brug: Brugen er knyttet til en specifik social kontekst, for eksempel en udlandsrejse eller en musikfestival.
- 3) Kontrolleret brug: Rusmiddelbrug er en tilbagevendende begivenhed, men ikke den dominerende aktivitet i livet, jævnfør mange menneskers brug af alkohol fredag og lørdag aften.

- 4) Begrænset misbrug: Omfattende brug af rusmidler, men opretholdelse af basale sociale funktioner.
- 5) Intensivt misbrug: Hver dag fra morgen til aften handler om at skaffe og forbruge rusmidler. Et almindeligt arbejde kan ikke søges eller varetages.

Kategoriene fire og fem er dem, der er bedst beskrevet inden for forskningen (både i Norden og internationalt), mens de øvrige kategorier forbliver temmelig uudforskede (Lalander 2005). Det er kategoriene et og to, som er mest væsentlige, når vi vil forstå, hvorfor unge påbegynder et stofbrug. For det første fordi der er flest unge i disse kategorier, og for det andet fordi de unge, som senere indleder brug af andre illegale rusmidler end cannabis, starter her. Det er imidlertid vigtigt at pointere, at selv om trappetrinsteorien med sin hypotetiske udviklingssekvens påpeger, at et eskaleret illegalt rusmiddelbrug kan forsætte herfra, er der *ikke* evidens for at sige, at unge generelt er i risiko for dette. Almindelig psykologisk modstandskraft og sociale netværk hjælper dem til at fastholde et kontrolleret forbrug af illegale rusmidler.

Samfundsvidenskabelige forklaringsmodeller

I den samfundsvidenskabelige forskning er der i følge Pedersen (1990a) særligt tre typer af faktorer, som er afgørende for brug af rusmidler i den almindelige befolkning. For det første den enkeltes netværk i form af forældre og omgangskreds. For det andet tilegnelsen af sociale roller, og for det tredje personlighed, herunder værdier og holdninger. Yderligere er mentalt helbred og psykosociale problemer væsentlige i forhold til udvikling af et problematisk brug af rusmidler, men de forklarer ikke brug af rusmidler i den generelle befolkning.

Flertalsmisforståelse

Christie og Hauge dokumenterede allerede i 1962, hvordan unge mennesker er tilbøjelige til at overvurdere, hvor meget alkohol deres jævnaldrende drikker. Fænomenet blev benævnt ”den store flertalsmisforståelse”. Man frygtede, at den enkelte unge kunne opleve misforståelsen som et gruppepres til at drikke mere alkohol (Christie & Hauge 1962; Hauge 1966, 1964, 1963). Fænomenet benævnes ”falsk unikhed” i nyere socialpsykologisk litteratur (Balvig *et al.* 2005) og er dokumenteret i svensk (Marklund 1983) og norsk forskning (Aas & Klepp 1992; Skutle *et al.* 2002).

Tankerækken er, at der i grupper med overfladiske bekendtskaber kan opstå forkerte indtryk af de andres adfærd og sociale afvigelser. Manglende viden giver plads til fantasien, og fantasien synes at fokusere på stereotype kønsrollemønstre. Dårligt socialt integrerede unge mænd er mest tilbøjelige til at forsøge at udleve en machoadfærd baseret på mod, vold og aggression. Hvorvidt dette sociale pres faktisk udmønter sig i, at den enkelte øger sit brug af rusmidler, er ikke dokumenteret i forskningen (Pedersen 1993a), men de involverede sociale processer er relevante i forhold til at forstå, hvorfor unge bruger rusmidler, og hvorfor de overvurderer deres jævnaldrendes afvigende tilbøjeligheder.

Vi ved, at meget socialt anlagte unge drikker mere end gennemsnittet, alternativt at unge, der drikker meget, er socialt anlagte (Fekjær & Pape 2004; Järvinen & Gundelach 2007). På det eksperimenterende og rekreative niveau er brug af illegale rusmidler ligeledes en social aktivitet. På denne vis bliver de storforbrugende unge referencepersoner for uforholdsmæssigt mange. Man siger, at de har en ”asymmetrisk tilknytning”, hvilket lige-

ledes bidrager til at forklare, hvorfor unge overvurderer ”de andres” forbrug (Pedersen 1993a).

Spørgsmålet er, om tilsvarende antagelser gør sig gældende, hvad angår unges vurdering af deres jævnaldrenes brug af kriminaliserede rusmidler? I en landsdækkende spørgeskemaundersøgelse blandt norske 15-20-årige fandtes det, at de unge groft overvurderer deres jævnaldrenes erfaringer med hash, ecstasy og amfetamin (Fekjær & Pape 2004). Relativt set var forskellen mellem de faktiske og de antagne prævalensrater størst i forhold til ecstasy og amfetamin. Fekjær og Pape (2004) fortolker dette som et udslag af den ”massive og misvisende medieomtale”, som gives brugen af netop disse rusmidler.

Flertalsmisforståelsen spiller en rolle, hvad angår unge mænds brug af alkohol og rusmidler, men det er simplificeret at antage, at denne misforståelse er den eneste forklaring på de involverede sociale processer. Pedersen (1993a) argumenterer for, at to andre sociale processer, asymmetrisk tilknytning og falsk konsensus, kan forveksles med flertalsmisforståelsen, mens at de faktisk er parallelle sociale processer, der er på spil samtidig. Samlet set betegnes disse processer som ”pluralistisk uvidenhed” (Balvig *et al.* 2005).

Kouvonen og Lintonen (2002) analyserede 47.568 finske unge i alderen 14,3 til 16,2 år, som enten arbejdede mere end ti timer om ugen eller havde et ”adult-like” arbejde på restauranter eller med rengøring. De fandt, at disse unge var overrepræsenterede blandt dem, der brugte rusmidler mere end fem gange om ugen, herunder alkohol. Det er vanskeligt at bestemme, om der er tale om en særlig selektion af unge, eller om der foregår en socialiseringsproces i forbindelse med arbejdet. Järvinen og Gundelach (2007) samt Demant og Järvinen (2006) peger på, at der er en sammenhæng mellem rusmiddelbrug (her alkohol) blandt 15-16-årige unge i Danmark og det at have mange venner, arbejde, et aktivt sportsliv mv. Dette viser, at der skabes et socialt pres på unge for at leve op til denne livsstil, altså at skabe en socialt acceptabel identitet som ”moden”. I denne forbindelse påpeger Pedersen og Wichstrøm (1995), hvordan fortsættelse med brug af cannabis er forbundet med deltagelse i et miljø af ”antisociale” brugere. Brugen af cannabis kan derfor ikke ses som et isoleret individuelt fænomen, men må forstås i bredere sammenhæng af socialisering.

Flere undersøgelser har vist, at for alkohol er graden af overvurdering betinget af størrelsen af eget forbrug. Desto mere man selv drikker, desto mere regner man med, at andre drikker. Pedersen (1993a) forklarer dette fænomen med begrebet ”falsk konsensus”, hvor egen afvigende adfærd vurderes som mere almindelig, end den egentligt er. Mäkelä (1997) beskriver individets psykologiske behov for at reducere den ”kognitive dissonans”, altså at personer med et højt forbrug forsøger at overbevise sig selv om, at andre også har et højt forbrug. Rækkefølgen af faktorerne er uklar. Er det den overdrevne opfattelse, der påvirker forbruget, eller er det forbruget, der påvirker opfattelsen? Til dette spørgsmål pointerer Pedersen (1993a), at der mangler longitudinel forskning, der kan belyse sammenhænge mellem antagelser om andres rusmiddelbrug og eget forbrug.

Pape (2010) er kritisk over for selve metoden med at adspørge unge om andre unges forbrug. Hun påpeger, at det er vanskeligt at stole på resultaterne fra undersøgelser om flertalsmisforståelser. Unge, der angiver, at de har nære venskaber, har ligeledes det højeste forbrug af alkohol, tobak og cannabis. Rekreativt brug af rusmidler er mest udbredt i aktive og sociale grupper af unge (Pedersen 1993). Det tyder derfor på, at flertalsmisforståelsen om andre unges rusmiddelbrug også hænger sammen med, at unge generelt forbinder det at være populær med at have et højt rusmiddelbrug. Der skjuler sig derfor en række mindre entydige kollektive processer i det, der samlet beskrives som flertalsmisforståelser.

Forældre og opdragelsesstil

Adalbjarnardottir og Hafsteinsson (2001) fandt i et studie af 347 unge på Island, at forældrenes opdragelsesstil havde stor indflydelse på de unges rusmiddelbrug. De adspurgte unge var del af en større undersøgelse på 1.293 personer, og det var de unge selv, der karakteriserede forældrenes opdragelsesstil. De unge blev spurgt som 14-årige og senere igen som 17-årige. Opdragelsesstilen blev karakteriseret på baggrund af en kombination af to indeks over, hvordan de unge vurderede, at deres forældre placerede sig i forhold til henholdsvis støtte og kontrol. Støttedimensionen udgøres af accept og velvillighed, mens kontroldimensionen udgøres af strenghed og krav.

Kombinationen af de to dimensioner blev udmøntet i fire prototypiske opdragelsesformer:

- Autoritative forældre er både accepterende og krævende, det vil sige støttende, men med klare standarder for børnenes adfærd. Standarder, som de tager sig tid til at forklare.
- Autoritære forældre karakteriseres ved at være krævende og kontrollerende, men ikke varme. De sætter klare regler, som der ikke kan stilles spørgsmål til.
- Overbærende forældre betegnes som velvillige og varme, men mindre krævende. De tillader en udstrakt grad af selvregulering og undgår konfrontationer.
- Forsømmelige forældre er hverken velvillige eller krævende. De overvåger ikke deres børn og støtter dem heller ikke.

Generelt fandt Adalbjarnardottir og Hafsteinsson (2001), at børn af autoritative forældre generelt har lavere hyppighed af brug af både legale (alkohol) og illegale (særligt cannabis) rusmidler, end børn af overbærende og forsømmelige forældre. Disse unge er mindre tilbøjelige til at bruge cannabis end dem med overbærende eller forsømmelige forældre. Disse unge er ligeledes mindre tilbøjelige til at have prøvet amfetamin end unge fra forsømmelige forældre.

Desuden fandt de, at børn af autoritære forældre har en lavere hyppighed af rusmiddelbrug end børn af overbærende og forsømmelige forældre. De unge med autoritative forældre fremstod i undersøgelsen som mere tilbøjelige til at prøve et eksperimenterende rusmiddelbrug. Adalbjarnardottir og Hafsteinsson (2001) diskuterer, om det måske kan skyldes et senere behov for ”oprør” mod forældrene.

Børn af overbærende forældre, fandt de, var godt beskyttede mod eksperimenterende brug af illegale rusmidler, særligt i de unge år. Senere i livet kommer cannabisbrug ind i billedet, måske som følge af manglende kontrol?

Endelig fandt de, at børn af forsømmelige forældre er mere tilbøjelige til at have prøvet cannabis end unge fra autoritære familier, men ikke fra overbærende. Ligeledes er disse unge mere tilbøjelige til at have prøvet amfetamin end unge fra autoritære familier

For alle de unge gjaldt, at tobaksrygning og alkoholindtag som 14-årig hang sammen med at eksperimentere med såvel cannabis og amfetamin

som 17-årig. Drengene var mere tilbøjelige til at have prøvet cannabis end pigerne.

Adalbjarnardottir og Hafsteinsson (2001) fandt samlet set, at der var en forbindelse mellem forældrenes opdragelsesstil, som de unge beskriver den, og de unges rusmiddelbrug. Sammenhængen gjaldt både som øjebliksbillede på de 14-årige og over tid, det vil sige igen som 17-årige. Resultatet var uafhængigt af både forældrenes og kammeraternes rusmiddelbrug og de unges tidligere brug. Sammenhængene gjaldt for både drenge og piger. Afslutningsvis påpeger forfatterne, at kulturen på Island angående brug af illegale rusmidler er særdeles restriktiv og fordømmende. Resultaterne kan derfor ikke uden videre generaliseres til større og mere åbne samfund, hvor en tilsvarende entydig fordømmelse ikke kan etableres. Lignende resultater er dog fundet i Finland (Ahlström, Metso, Tuovinen 2002).

Bernburg *et al.* (2009) fandt i et studie af 5.491 islandske unge mellem 15 og 16 år, at andelen af splittede familier i nabolaget havde indvirkning på brugen af rusmidler. Argumentet er, at de unge i disse nabolag har højere sandsynlighed for at omgås andre unge, der bruger rusmidler, fordi der er flere af disse i absolutte tal. Fundet er interessant i sig selv, men rækker også videre ved at illustrere begrænsningerne ved at analysere risikofaktorer på individniveau. Således vil unge i disse nabolag, som ikke selv kommer fra en splittet familie, ligeledes udsættes for risikofaktoren.

Laukkanen *et al.* (2008) analyserede sammenhængene mellem familiebaggrund og brug af illegale rusmidler i et udvalg af 471 unge i Finland mellem 12 og 17 år, som var indlagt med en psykiatrisk diagnose. De fandt, at cannabisbrug var 4,4 gange mere udbredt blandt drenge, der var placeret uden for hjemmet af de sociale myndigheder, end hos dem, der boede med begge biologiske forældre. Brug af hårde stoffer var også mere udbredt. Samlet fandt de, at børn, der boede med begge deres biologiske forældre, var bedre beskyttet mod brug af rusmidler. Dette resultat var statistisk usikkert.

Følelsesmæssig kontrol og adfærdsproblemer

Er risikofaktorerne de samme for alle former for rusmiddelbrug? Stenbacka *et al.* (1992) analyserede brugen af henholdsvis cannabis og intravenøs heroin i en kohorte på 8.168 værnepligtige svenske mænd, der var i alderen 18-20 år i 1969-70. Formålet med studiet var at identificere fælles risiko-

faktorer hos personer, der senere begyndte at bruge heroin, set i forhold til storbrugere af cannabis. Ligeledes ville man analysere, om der var forskel på storbrugere af cannabis og personer, der bruger det mere sporadisk.

Metoden var en multivariat regressionsanalyse baseret på betydningen af forældrenes sociale status og alkoholforbrug, den unges kontakt med politiet og skolen, samt alkoholforbrug, brug af opløsningsmidler og kriminalitet. Disse risikofaktorer blev opdelt i henholdsvis sociale risici og en vurdering af den personlige følelsesmæssige kontrol. Intravenøst brug identificeres som led i en rutineregistrering af stikmærker hos alle personer, der bringes til den centrale politiarrest i Stockholm. Stenbacka *et al.* (1992) interviewede personer fundet med stikmærker angående debutalder, stoftyper og frekvens af brug. Af de 8.168 værnepligtige blev 97 (1,2 procent) senere fundet i ”stikmærkestudiet”. Yderligere 91 værnepligtige angav at have brugt heroin intravenøst som 18-20-årige, men dukkede ikke op senere i myndighedernes registre. I alt 1.446 angav, at de var storbrugere af cannabis.

Først og fremmest fandt Stenbacka *et al.* (1992), at samtlige brugere af illegale rusmidler var mere socialt udsatte end gruppen af værnepligtige samlet set. En række sociale risikofaktorer var stærkt forbundet med intravenøst stofbrug. Det drejede sig særligt om skulken, at have været stukket af hjemmefra og at have haft kontakt med politiet.

Personer med lav grad af følelsesmæssig kontrol havde øget risiko for at udvikle et intravenøst misbrug. For cannabismisbrug var de personlige følelsesmæssige risikofaktorer vigtigere end de sociale. Næsten halvdelen af de intravenøse stofmisbrugere, der senere blev registreret, havde været i kontakt med politiet eller ungdomssanktionsmyndighederne (”juvenile authorities”). Det tilsvarende gjaldt for blot 3,9 % af storforbrugerne af cannabis. Afvigende social adfærd, som at løbe hjemmefra og skulke i en ung alder, var en stærkere forklarende faktor for intravenøst stofbrug end såvel storforbrug af cannabis, alkoholisering og tobaksrygning (Stenbacka *et al.* 1993).

Adalbjarnardottir og Rafnsson (2002) fandt, at der blandt 1.293 ikke-rusmiddelbrugende 14-årige på Island viste sig at være en sammenhæng mellem asocial adfærd og senere brug af rusmidler. Asocial adfærd er ikke at adlyde i skolen, deltage i mange slagsmål og udøve hærværk. De asociale 14-årige havde højere sandsynlighed for som 17-årige at ryge tobak dag-

ligt samt at have eksperimenteret med hash og amfetamin. Årsagssammenhængene er dog uklare, og forfatterne henviser til et andet studie, der viser den modsatte rækkefølge, nemlig at tidlig brug af rusmidler hænger sammen med senere asocial opførsel. Adfærdsproblemer har typisk en kurvelignende relation til alder, hvilket betyder, at forekomsten af adfærdsproblemer typisk øges op imod 16-års-alderen og derefter falder igen i slutningen af teenageårene.

I et andet studie af 23.482 værnepligtige svenske mænd indkaldt mellem 1969-70 analyserede Stenbacka *et al.* (1993) sammenhængene mellem familiebaggrund, sociale vilkår, brug af lovlige rusmidler, følelsesmæssig kontrol på den ene side og rusmiddelkarriere på den anden. Rusmiddelkarrieren blev defineret ud fra tre punkter: første gang personen blev tilbudt rusmidler, første brug af cannabis og første injektion af rusmidler. I deres studie fandt de for det første, at social utilpassethed var den væsentligste faktor for senere brug af illegale rusmidler.

Problem behaviour theory (Jessor *et al.* 1991) bygger på, at unge, der er tilbøjelige til at deltage i en form for problematisk adfærd, for eksempel illegalt rusmiddelbrug, ligeledes er tilbøjelige til at deltage i andre former for problematisk adfærd. Pedersen og Skardhamar (2009) fandt en sammenhæng mellem cannabisbrug og senere registrerede sigtelser for kriminalitet. Hovedparten af denne kriminalitet viste sig at være rusmiddelrelateret og dermed knyttet til kriminaliseringen af brug, besiddelse og distribution af cannabis.

Andre studier har fundet, at diagnosticeret psykiatrisk adfærdsforstyrrelser ("Conduct disorders") er forbundet med senere brug af narkotika, lavere debutalder for rusmidler og øget risiko for at udvikle narkotikaproblemer (Pedersen *et al.* 2001; Pokolainen 2002; Korhonen *et al.* 2010). Sådanne adfærdsforstyrrelser kan i følge DSM-IV være at: true andre, slås, forøve hærværk, stjæle, begå indbrud og skulke fra skolen, (Pedersen 1998/2006): "Mange konkluderer, at alder for kriminel debut er den bedste forklaring for det videre forløb. Antageligt var dette grunden til, at diagnosesystemet DSM-IV indførte tidligt debuterende adfærdsproblemer som en egen subdiagnose."

Korhonen *et al.* (2010) udfordrer antagelsen om, at udadvendt adfærd som i DSM-IV (adfærdsproblemer, hyperaktivitet og opposition) forklarer senere cannabisbrug. Dels er sammenhængene mellem sådan adfærd og

senere cannabisbrug ujævn mellem kønnene, og dels er det ofte medieret af tobaksrygning. Korhonen *et al.* (2010) konkluderer derfor, at tidlig tobaksrygning fortæller mere om senere risiko for cannabisbrug end adfærdsproblemer.

Pedersen (2007) fandt, at unge kvinder, der fik foretaget en abort og ikke boede sammen med barnets far, havde højere niveauer af rusmiddelbrug, det vil sige nikotinafhængighed, alkoholproblemer, samt brug af cannabis og andre illegale rusmidler. Det modsatte gjorde sig gældende for kvinder, der fødte et barn. Tilsvarende resultater er fundet i den internationale forskning om sammenhænge mellem traumatiske begivenheder og rusmiddelbrug (Blumenthal *et al.* 2008).

Risikoadfærd

Der findes flere forskellige former for risikoadfærd. Det fælles udgangspunkt benævnes ”sensation-seeking”, det vil sige sensationslysten adfærd. Sensationslyst dækker over en adfærd, der er præget af jagt på eventyr og nye sanseindtryk og er typisk forbundet med at bo i et bymiljø og have en lav grad af forældermonitorering (Arnett & Balle-Jensen 1993). Mens unges mentale helbred svinger over tid og derfor ikke er velegnet til at forudsige rusmiddelbrug, viser det sig, at personlighedstrækket sensationslyst er stabilt over tid og tæt knyttet til rusmiddelbrug.

Pedersen (*et al.* 1989, 1991, 1996) analyserede sammenhænge mellem personlighedstræk og brug af rusmidler. Deres udgangspunkt var en forkortet udgave af Zuckermans (1974, 1979) skala over 40 sensationslystne træk. Sensationslyst havde moderat til stærk tilknytning til brug af rusmidler blandt 1.027 norske skoleelever i alderen 16 til 19. Desto mere udbredt og accepteret et rusmiddel er, desto svagere er sammenhængen til en sensationslyst personlighed (Pedersen *et al.* 1989). Eksempelvis er sensationslyst forbundet med højt alkoholforbrug hos unge kvinder mellem 16 og 19 år, men ikke hos mænd. Det faktum, at de forskellige underdimensioner af personlighedstrækket sensationslyst viser sig at være tilknyttet specifikke former for rusmidler, kan med fordel inddrages i forebyggelsesøjemed (Pedersen *et al.* 1989). Pedersen (1991, 1996) specificerer fire underdimensioner af sensationslysten, som er knyttet til rusmiddelbrug:

- Thrill and adventure seeking (TAS) er knyttet til behovet for fysisk spænding og risiko, for eksempel dykning, bjergbestigning og vand-

ski. Dette er negativt korreleret med feminitet og moderat positivt korreleret med maskulinitet.

- Disinhibition (DIS) beskriver adfærd, der fjerner sociale hæmninger. Det kan være alkoholindtag, fester, hasardspil og sex. DIS afspejler et traditionelt non-konformt adfærdsmønster med oprør mod bredt accepterede sociale omgangsformer og er ligeledes negativt korreleret med feminitet og moderat positivt korreleret med maskulinitet.
- Experience seeking (ES) dækker over vækkelse af sanserne, mentalt som fysisk. Typisk karakteriseret ved en ikke-konform livsførelse med mange oplevelser inden for musik, kunst, rejser og et ønske om at omgås med personer, der er anderledes og uforudsigelige. ES er positivt korreleret med ”novelty, uniqueness and curiosity”.
- Endelig beskriver Boredom susceptibility (BS) en rastløs personlighed med uvilje mod kedelige personer og gentagelser, såsom ensformigt arbejde.

I et studie, der sammenlignede unges adfærd over tid, fandt Pedersen *et al.* (1989), at disse underdimensioner af sensationslyst var gode forklaringer for rusmiddelbrug. Særligt DIS-skalaen er stærkt tilknyttet alle former for rusmiddelbrug for begge køn, hvilket stemmer overens med, at rusmidler i en vestlig kulturkreds ofte bruges til at fjerne sociale hæmninger. De andre underdimensioner kunne knyttes til mere specifikke rusmidler.

TAS-scoren er forbundet med moderat alkoholforbrug, hvilket støtter den konstatering, at – i Norge – er det typisk atletiske, aktive og foretagssomme unge, der har et moderat alkoholforbrug. For unge mænd hænger høje ES-scorer sammen med såvel moderat som tungt cannabisforbrug. Dette er ikke tilfældet for piger, muligvis fordi de tillægger cannabis en anden symbolsk betydning. Pedersen *et al.* (1989) beskriver tre typiske mønstre for brug af rusmidler og sammenholder dem med de forskellige personlighedstræk. Det første og mest udbredte mønster er brug af alkohol og cannabis. Dette mønster er positivt korreleret med DIS og TAS. Det andet mønster er en bredere vifte af forskellige rusmidler (cannabis, barbiturater, amfetamin, lsd og kokain) og er korreleret med ES-skalaen, og i mindre grad DIS. Det tredje mønster er primært angående nikotin og er negativt korreleret med TAS og ES. Det er bemærkelsesværdigt, at aspekter fra ”social bonding theory” som social klasse, selvværd og mentalt helbred syntes at udgøre en svagere forklaring end sensationslysten adfærd (jævnfør Pe-

dersen 1988). Pedersen *et al.* (1989) fremhæver, at der mangler skandinavisk forskning i dette spørgsmål. Især vil det være relevant at forske mere i, hvordan social og kulturel kapital hænger sammen med den kollektive kontrol af sensationslysten (Demant & Järvinen 2010). Hakkarainen og Metso (2002) opsummerer den finske forskning ved at påpege, at unge mennesker i dag syntes at leve i en mere konsumptionsorienteret kultur, hvor nydelse og ekstreme oplevelser er eftertragtet. Eksperimenterende brug af narkotika får derfor en ny betydning som en oplevelse med, mere eller mindre, kontrolleret risikotagning.

Identitetsskabelse

Identiteten er central for forståelsen af unge menneskers handlinger i forhold til brug af rusmidler. I takt med opløsningen af traditionelle samfundsmæssige strukturer er betydningen af unge menneskers kollektive identitetsskabelse steget. Det er ikke længere muligt for unge mennesker at læne sig op af på forhånd definerede roller. Identitet er et begreb, der knytter an til personens oplevede tilknytninger på baggrund af alder, køn og social klasse. Alderen er den vigtigste faktor i forhold til brug af rusmidler, som i høj grad er et fænomen, der knytter an til ungdommen (Illeris *et al.* 2009).

Det betyder, at brug af rusmidler ofte fungerer som en symbolsk identitetsmarkør for individer og sociale grupper. Rusmidler kan derfor være en måde for unge mennesker at kommunikere modenhed til deres venner (Demant & Järvinen 2006). Det er imidlertid vigtigt at forholde sig til, at det ikke er alle rusmidler, der kan indtage denne positive betydning for de unges selvforståelse. Det forudsætter, at rusmidlerne er relativt positivt fremstillet i samfundet. Det er derfor sjældent, at andre stoffer end cannabis fungerer som identitetsmarkør for en større gruppe. For andre rusmidler end cannabis er det mindre grupper, som anvender dem til at skabe en subkulturel identitet.

Pedersen (1991) finder, at drenge, der opsøger miljøer, hvor brug af cannabis er udbredt, og som selv har personlighedstræk, der lægger op til cannabisbrug, har svært ved at fravælge det. Disse drenge udvikler sig med tiden til cannabisbrugere. Forskellen mellem cannabisbrugende og ikke-cannabisbrugende unge i højrisikomiljøer var, at brugerne kom fra ”incomplete” familier, og var mænd (Hammer & Vaglum 1991). Et tilsvaren-

de fænomen gælder arbejdsløshed. For befolkningen samlet set fører arbejdsløshed ikke til cannabisbrug. Til gengæld forøger arbejdsløshed chancen for at fortsætte et i forvejen eksisterende cannabisforbrug (Hammer 1992).

Overgangsriter

Det er særligt i overgangen fra barndommen til voksen, at rusmidler bliver væsentlige for identitetsskabelsen. På den ene side er rusmidlerne forbundet med det voksne, farlige og forbudte, og på den anden side er de forbundet med forskellige overgange (fra hverdag til fest, fra arbejde til leg samt med større overgangsritualer som konfirmation, afgang fra skole mv.). På denne måde er rusmiddelbrug altid rituel adfærd. Unge kommunikerer symbolsk med hinanden og omverdenen, når de bruger rusmidler (Pedersen 1994). Sato (2004) beskriver, hvordan historier om fester tillægges stor symbolsk betydning som referencepunkt mellem grupper af unge. Rusmidlerne symboliserer et ”forbrødringsritual”, der skaber sammenhold og identitet, samtidig med at brugen markerer et brud med den kontrollerede hverdag og bidrager til overgangen til fest og uformalitet. Demant og Østergaard (2006) finder tilsvarende i Danmark.

Begrebet overgangsrite kan også beskrive en mere situationsbetinget risikotagning. Hesse *et al.* (2010) beskriver, hvordan musikfestivaler spiller en rolle i forbindelse med introduktion til illegale rusmidler, mens Sørensen (2005) og Sjö (2005) viser, hvordan diskotekskulturen kan blive omdrejningspunkt for unges subkulturelle identitetsskabelse (Demant *et al.* 2010, Salasuo & Seppälä 2004, Salasuo 2004). Britisk forskning (Williams & Parker 2001) peger på, at det netop er i relation til disse subkulturelle og nattelivsorienterede miljøer, at påbegyndelsen af for eksempel amfetamin, kokain eller ecstasy finder sted. Subkulturen er knyttet til en særlig form for hedonistisk livsstil, hvis nydelsesorientering relaterer sig til specifikke rusmidler. Denne form for studier er velegnet til at belyse påbegyndelsen af brug af rusmidler, der ligger senere i den hypotetiske udviklingssekvens end cannabis.

Naturvidenskabelige forklaringsmodeller

Naturvidenskabelige forklaringsmodeller angående unges illegale rusmiddelbrug tilstræber at besvare spørgsmålet om, hvordan det kan være, at unge, der vokser op under ens vilkår, forholder sig forskelligt til rusmidler. Vi antager, at brug af rusmidler er betinget af såvel arv og miljø, det vil sige genetisk disposition og sociale omgivelser under opvæksten. Hvor de samfundsvidenskabelige forklaringsmodeller fokuserer på miljøet, der omgiver unge mennesker, fokuserer de naturvidenskabelige forklaringsmodeller på omstændigheder under graviditet eller fødsel og egentlige nedarvede genetiske træk. Disse risikofaktorer omtales som sårbarhedsfaktorer (Bühringer *et al.* 2010). Fælles for forskning i disse spørgsmål om nedarvede individuelle sårbarhedsfaktorer er, at det er naturvidenskabelig grundforskning, der benytter sig af kvantitative metoder.

Fødselsplejehypotesen

Fødselsplejehypotesen beskriver, hvordan den prænatale påvirkning af det ufødte barns underbevidste hukommelse kan blive præget af brug af bedøvelse under fødslen. Ifølge hypotesen kan denne bedøvelse gøre barnet mere disponeret for at blive afhængig af rusmidler som voksen, eller være mere tilbøjelig til et tilbagefald efter en pause fra brug af rusmidler.

Nyberg *et al.* (1992) analyserede 200 amfetaminafhængige og 200 opiatafhængige voksne, der var født i Stockholm mellem 1945-1966. Formålet var at sammenligne dem med deres søskende og med henblik på at undersøge, om der var en sammenhæng mellem brug smertestillende midler under fødslen og senere udvikling af et stofmisbrug. De fandt for det første, at brug af lattergas (dinitrogenoxyd) under fødslen hang sammen med barnets udvikling af et amfetaminmisbrug som voksen. For det andet fandt de, at der var en sammenhæng mellem brug af opiater, barbiturater og lattergas i over en time under fødslen og senere udvikling af opiatmisbrug hos afkommet. Begge sammenhænge var kontrolleret for socio-økonomisk baggrund og moderens civile status ved fødselstidspunktet. Disse resultater viser, at det ikke kan afvises, at brug af smertestillende midler under fødsler er en risikofaktor i forhold til at udvikle problemer med rusmidler senere i livet.

Genetisk disposition

To typer af studier er i de nordiske lande blevet brugt til at undersøge den relative betydning af generne og det sociale miljø under opvæksten: adoptionsstudier og tvillingestudier.

Tvillingestudier

Korhonen *et al.* (2008) analyserede FinnTwin 12-17-datasættet, der inkluderer 4.138 personer. Disse personer er blevet interviewet første gang som 11-12-årige, igen som 14-årige og endelig som 17½-årige. Formålet var at belyse, hvilke faktorer der udgør den største risiko for at bruge cannabis eller andre kriminaliserede rusmidler som 17½-årig. Tre kategorier af faktorer blev testet:

- Individuelle faktorer: rygning, alkoholbrug, adfærds- og følelsesmæssige problemer
- Sociale faktorer: antal rygende venner og bekendte, der har erfaring med rusmidler
- Familiære faktorer: forældrenes brug af rusmidler (inkl. alkohol), socio-økonomisk status, prænatal udsættelse for nikotin.

Korhonen *et al.* (2008) fandt, at 13,5 procent af de undersøgte personer havde påbegyndt brug af cannabis eller andre rusmidler som 17½-årige. I en logistisk regressionsmodel viste det sig, at tidligt startet rygning, alkoholbrug til beruselse, rygende venner, venner der bruger rusmidler, faderens ugentlige alkoholbrug til beruselse samt aggressivitet hos drengene forudså senere brug af illegale rusmidler. Den kraftigste forudsigende faktor var påbegyndt rygning inden det tolvte år.

I et andet FinnTwin-studie undersøgte Huizink *et al.* (2010) arv og miljøes relative påvirkning i forhold til ”den første vadesten”, det vil sige progressionen fra tobak til cannabis. 3.744 personers adfærd blev analyseret i to forskellige multivariate modeller. De vurderede, at 32 procent af påbegyndt cannabisrygning kunne forklares med genetiske faktorer, 20 procent med fælles miljøpåvirkning, 8 procent med unik miljøpåvirkning og 40 procent med påbegyndt cigaretrygning. Samlet set vurderede de, at 83 procent af den påbegyndte brug af cannabis og andre illegale rusmidler kunne forklares som en indirekte virkning af påbegyndt cigaretrygning. I artiklens afsluttende diskussion påpeger forfatterne, at det ikke kan udelukkes, at

specifikke gener spiller en rolle for en biologisk sårbarhed, og at en søgning efter disse gener derfor er berettiget.

Adoptionsstudier

Styrken ved adoptionsstudier er, at de kan udskille arv fra miljø ved at sammenligne med både adoptivforældre og genetiske forældre. Svagheden er de praktiske komplikationer med at finde en tilstrækkelig stor undersøgelsespopulation til empiriske studier. Fordi det er en så relativ lav andel unge, der bruger illegale rusmidler, omhandler den eksisterende forskning primært alkohol.

Et nordisk adoptionsstudie af 600 børns udvikling over tid har påvist en stærk sammenhæng mellem de biologiske fædres alkoholmisbrug og ditto hos sønnerne (Bohman 2002). Børnene var bortadopteret i midten af 1950'erne, og opfulgt i studiet da de var blevet mellem 22 og 23 år. Resultaterne indikerer, at der kan være genetiske faktorer, der påvirker risikoen for at udvikle et alkoholmisbrug.

Bohman *et al.* (1981) identificerede to forskellige typer af alkoholmisbrugere. Type 1 udgjorde 75 procent af alle misbrugerne. Deres udvikling af et alkoholmisbrug var stærkt præget af de miljømæssige opvækstvilkår. Denne gruppe debuterede først sent i livet som alkoholbrugere, det vil sige efter det femogtyvende år og var meget præget af ugunstige opvækstvilkår. Hvis fædrene ligeledes var alkoholmisbrugere, gjorde interaktionen mellem arv og miljø, at risikoen for at udvikle alkoholmisbrug var dobbelt så høj som i normalpopulationen (Bohman *et al.* 1981). Type 2 misbrugerne havde debut i teenageårene og udgjorde de resterende 25 procent. I denne gruppe fandt Bohman *et al.* en stærkt dominerende arvelig prædisposition for alkoholmisbrug. Hvis fædrene havde et alkoholmisbrug, betød det, at Type 2 misbrugerne havde ni gange så høj sandsynlighed for selv at udvikle et misbrug i sammenligning med normalpopulationen. Personerne i denne gruppe beskrives yderligere som "risikotagere", der også har stor sandsynlighed for at bruge illegale rusmidler, særligt centralstimulerende stoffer (Bohman *et al.* 1981).

Samfundsmæssige udviklingstendenser

Pedersen (1990) beskriver, hvordan brugen af cannabis over længere tid har skiftet karakter som samfundsmæssigt fænomen. Cannabisbrugerne i 1960'erne var karakteriseret ved overvejende at være ressourcestærke unge fra middelklassen med et selvvalgt normativt modsætningsforhold til samfundet. I 1970'erne blev det mere almindeligt, at det var unge fra de lavere sociale lag, med andre problemer end rusmidler, der brugte cannabis. I et studie af 1.311 norske skoleelever i alderen 13-19 år finder Pedersen (1990), at gruppen med et eksperimenterende brug stadig er karakteriseret ved et normativt modsætningsforhold til samfundet, mens de tunge brugere yderligere har familiære problemer og et dårligt mentalt helbred. Partanen og Metso (1999) beskriver en "second drug wave" i Finland i 1990'erne, hvor den første bølge var i 1960'erne. I denne anden bølge af rusmiddelbrug er der både øget udbredelse af illegale rusmidler, flere tilgængelige former for illegale rusmidler, øgede kriminalitetsrater og skærpede i såvel narkotikalovgivningen og håndhævelsen heraf.

Risiko for straf og tilgængelighed af rusmidler

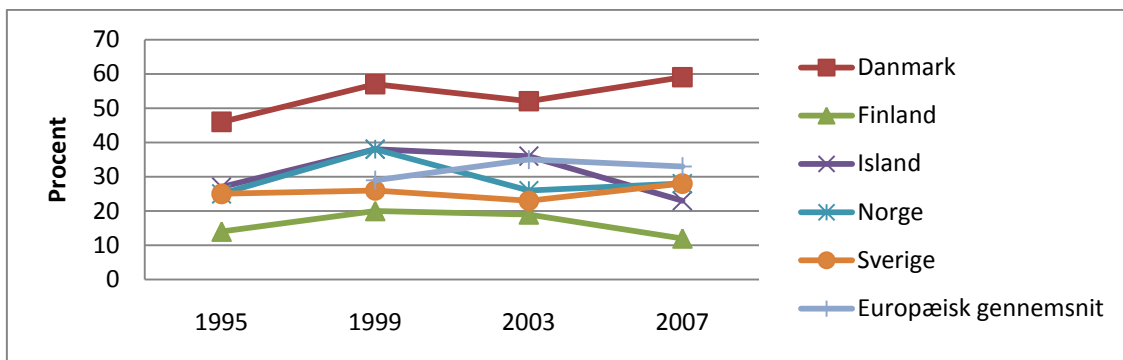
Majoritetssamfundets formelle fordømmelse af rusmidler foregår gennem lovgivningen, håndhævelse heraf og de tilknyttede strafferetlige sanktioner – samlet betegnet som kontrolpolitikken (Storgaard 2000). De nordiske landes narkotikakontrolpolitikker bygger grundlæggende på afskrækkelsesteori, som kan beskrives med afsæt i tre (mikroøkonomiske) mekanismer (Bretteville-Jensen 2006): tilgængelighed, pris, og risikoen for straf. Både tilgængelighed og pris er betinget af risikoen for straf. Myndighederne kan justere risikoen for straf gennem kontrolpolitikken, som dermed indirekte antages at påvirke forbruget af rusmidler, fordi kontrolpolitikken påvirker, hvordan unge mennesker vurderer risiko og tilgængeligheden af forskellige rusmidler. Hermed antages samfundets kontrol indirekte at påvirke omfanget af forbruget af rusmidler, om end sammenhængen er kompleks, og stadig kun er dårligt belyst i forskningen.

Der findes således ingen komparativ nordisk forskning i risikoen for at få en straf for rusmiddelrelateret kriminalitet. Møller (2010) analyserede i forbindelse med politiets rydning af "Pusher Street" på Christiania i København i 2004, at sandsynligheden for at modtage en bøde for køb eller

salg af cannabis i en given situation var omtrent en promille, det vil sige en ud af tusind. Denne risiko er direkte afhængig af karakteren og omfanget af politiets retshåndhævelse. Omvendt er der ingen nordisk forskning, der viser, at retshåndhævelsen i sig selv skulle have en kriminalitetsdæmpende virkning.

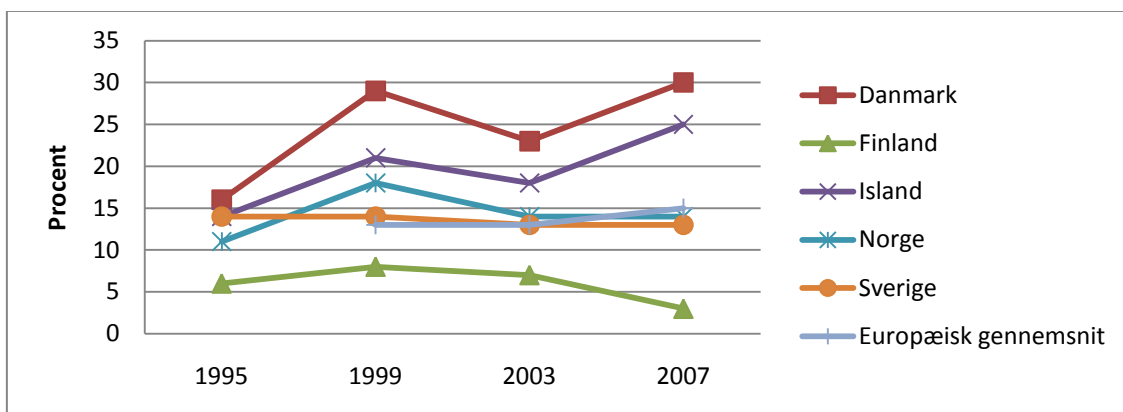
Et svensk studie fra starten af 1980'erne kunne ikke påvise en sammenhæng mellem omfanget af politiets indsats og den afledte berigelseskriminalitet (Eriksson og Eriksson 1983), mens et andet studie (Kühlhorn *et al.* 1996) fandt en direkte sammenhæng mellem antallet af politibetjente beskæftiget med narkotikakriminalitet og antallet af narkotikalovovertrædelser på lang sigt. Kühlhorn *et al.* (1996) konkluderer, at der ikke kan registreres en objektiv stigning i kriminaliteten, men at der snarere er tale om en stigning i den registrerede kriminalitet. Det Brotsförebyggande råd (BRÅ)(1999) vurderer, at stigning i den registrerede narkotikakriminalitet skyldes en stigning i antallet af politibetjente beskæftiget med narkotikakriminalitet siden 1969.

Brotsförebyggande rådet (1999) anslår, at svensk politi i 1997 brugte seks procent af det samlede budget til kampen mod narkotika. Indsatsen mod besiddelse, brug og lokale markeder blev intensiveret i Sverige i 1990'erne med henblik på at øge brugerne og sælgernes opdagelsesrisiko og "søgetid". Søgetid beskriver, hvor besværligt det er at fremskaffe rusmidlet. Til trods for stor interesse for virkningerne af intensiverede politiindsatser på gadeplan findes der kun få effektevalueringer af disse på internationalt plan. Større sammenhængende analyser heraf findes ikke i Norden. Dette er særligt problematisk i forhold til at få belyst virkningerne for nyrekruttering af brugere (BRÅ 1999). Der mangler derfor i høj grad komparativ nordisk forskning til at belyse sammenhænge mellem udviklingen i kontrolpolitikkerne og brugen af rusmidler blandt unge.

Figur 4: Procent der svarer at cannabis er "relativt let", eller "meget let" tilgængeligt, 1995-2007.

Kilde: Hibell *et al.* (1997, 2000, 2004, 2009)

Figur 5: Procent der svarer at amfetamin er "relativt let", eller "meget let" tilgængeligt, 1995-2007.

Kilde: Hibell *et al.* (1997, 2000, 2004, 2009)

I figur 4 og 5 ovenfor fremgår det, at der ikke kan registreres noget entydigt fald i, hvordan 15-16-årige i Norden vurderer tilgængeligheden af rusmidler, hverken for cannabis eller andre rusmidler, i perioden 1995 til 2007. Snarere tværtimod. Når man sammenholder figur 4 og 5 ovenfor med figur 1 og 2 i starten af rapporten, fremstår en umiddelbar sammenhæng mellem høj prævalens og høj tilgængelighedsvurdering.

For cannabis er denne sammenhæng "meget stærk", hvilket indikerer, at der i lande, hvor cannabis er let tilgængeligt, er et højt forbrug. Eller omvendt. I lande, hvor forbruget er højt, er der mange, der syntes, at det er let tilgængeligt (Morgan *et al.* 1999). Endelig kan man påpege, at der i lande med et højt forbrug vil være mange, der er interesseret i at udbyde rusmidler, hvilket tilsvarende gør det mere tilgængeligt.

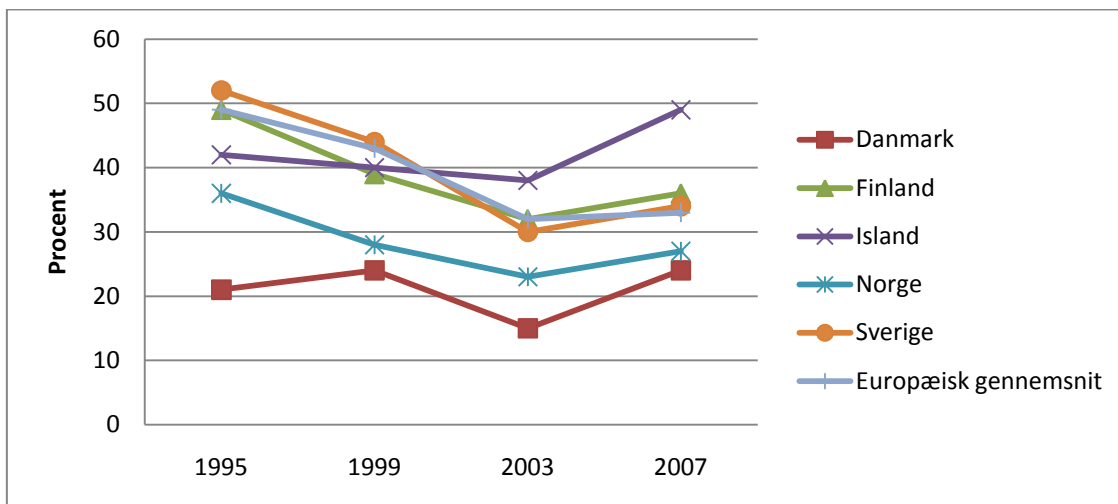
Unge opfattelse af risiko og rusmidler

Holdningerne til rusmidler hænger sammen med egne erfaringer, samfundets holdninger og den symbolske værdi, rusmidlerne tillægges. Finske unge mellem 14 og 16 år blev spurgt om deres bevæggrunde for at bruge alkohol og andres brug af rusmidler, i 1984 (N=396) og i 1999 (N=488). I den senere undersøgelse var der flere, der fremhævede, at alkohol og rusmidler var "sjove", og færre, der fremhævede de negative konsekvenser. Dette tolkes som, at de finske unges holdninger til illegale rusmidler er blevet mere liberale, muligvis som udtryk for en øget egoisme i deres værdisæt (Palmqvist *et al.* 2003). Tilsvarende finder Hakkarainen *et al.* (2007), at halvdel af finnerne under 35 år vurderer, at der er lille eller ingen risiko ved at eksperimentere med cannabis, mens de ældre er langt mere kritiske.

Sato (2004) finder i sin interviewundersøgelse, at drengene mener, at cannabisbrug er "helt okay", så længe man er ung. Senere i livet symboliserer andre rusmidler "fordærv", mens cannabisbrug vurderes at være uforeneligt med karrieredrømme og selvrealisering som voksen. Adalbjarnardottir *et al.* (2003) finder, at for islandske unge var en negativ indstilling til alkohol, tobak og cannabis som 14-årig en stærk indikator for lav sandsynlighed for påbegyndt illegalt rusmiddelbrug som 15-, 17- og 22-årig.

Bjarnason *et al.* (2010) finder, at unge, der opfattede cannabis som skadeligt, var mindre tilbøjelige til at have brugt cannabis inden for de sidste 30 dage, og omvendt. Én standardafvigelsesstigning i risikoopfattelsen svarede til en reduktion i sandsynlighed for at have brugt cannabis på faktor 0,38. Standardafvigelsen i studiet er på en. Skalaen over tilgængelighed går fra et til fem, med fem som "very easy", og skalaen over risikovurdering er fra et til fire, med fire som "great risk". Stigning i opfattet tilgængelighed af cannabis, på én standardafvigelse, svarede til en stigning på 2,5 gange. Yderligere fandt Bjarnason *et al.* (2010), at chancen for, at personer brugte cannabis, fordobledes med hver standardafvigelse i den individuelle risikovurdering. Med andre ord: de samme unge, der opfattede cannabis som mindre skadeligt, syntes ydermere, at cannabis er rimeligt let tilgængeligt. Bjarnason *et al.* (2010) studie viser, at der er nøje sammenhæng mellem egne erfaringer med cannabisbrug og de unges opfattelse af, hvor tilgængeligt og skadeligt det er.

Tilsvarende fandt de, at for hver standardafvigelse, den samfundsmæssige opfattelse af helserisiko faldt blandt ikke-brugere, steg chancen for cannabisbrug med faktor 2,33.

Figur 6: Procent 15-16-årige der svarer "stor risiko" ved brug af cannabis enkelte gange, 1995-2007

Kilde: Hibell *et al.* (1997, 2000, 2004, 2009)

I Danmark undersøgte Ravn og Demant (2010) i en interviewundersøgelse af 17-19-åriges holdninger til cannabis, ecstasy og kokain. De fandt, at der er en meget høj grad af accept af cannabis blandt denne aldersgruppe. Cannabis blev opfattet som omtrent lige så farligt som alkohol og derfor nærmest ikke at forstå som et "rigtigt" illegalt rusmiddel. På den anden side var de unge voksne 17-19-årige temmelig ensidigt bange for risikoen ved ecstasy. Ecstasy blev forstået som et stof, der kunne slå ihjel eller give varige skader, selv ved meget sporadisk brug. Undersøgelsen viste desuden, at kokain bliver opfattet ganske tvetydigt blandt de danske unge voksne, som ikke har prøvet stoffet. På den ene side blev kokain set som et stof, der klart adskiller sig fra cannabis ved at være farligt, men samtidig som et stof der kan bruges i hverdagen uden videre risici. Der syntes derfor at være en opfattelse af, at det ikke er så overskridelse at prøve kokain frem for amfetamin og ecstasy.

Bjarnason *et al.* (2010) konkluderer, at fremtidig forskning bør analysere, hvordan tilgængelighed og risikopfattelser hænger sammen med niveauet for cannabisbrug blandt unge i forskellige lande, og hvordan de forskellige kontrolpolitikker indvirker herpå. Denne pointering relaterer sig til

et videnskabsteoretisk problem for denne kundskabsopsummering. Hvad er de præsenterede resultaters eksterne validitet? Kan resultaterne af forskning udført i ét nordisk land generaliseres til de øvrige nordiske lande? Trods de nordiske landes fællestræk er der også mange forskelligheder i de sociale problemer, udbredelsen af rusmidler og de førte kontrolpolitikker. Forskellene i holdninger til rusmidler og de førte narkotikapolitikker blev senest analyseret i det relativt gamle studie ”The Nordic Drug Survey” (Hakkarainen *et al.* 1996). Manglen på nyere komparativ forskning i nordiske unges brug af rusmidler udfordrer generaliseringerne af de oven for præsenterede forskningsresultater.

Opsamling

Mellem 1995 og 2007 har der været en stigning i andelen af 15-16-årige, der har prøvet cannabis inden for det sidste år i de nordiske lande, undtagen Norge og Island. Der er markante forskelle i niveauerne de nordiske lande imellem. I europæisk sammenligning af de 15-16-årige ligger Danmark i top mht. cannabisbrug, mens resten af Norden ligger helt i bund. I aldersgruppen ”unge voksne” mellem 15 og 34 år ligger Danmark en smule lavere i europæisk niveau. For denne aldersgruppe er der fem europæiske lande, der ligger over Danmarks niveau. De resterende nordiske landes ”unge voksne” ligger meget lavt selv i international sammenligning.

I forhold til intensiteten af den enkeltes forbrug er det især misbruget, der er analyseret i nordisk forskning. Dette vækker en del undren, da det fremgår i de nordiske nationale statistikker, at misbrug tegner sig for de færreste personer. Der er således stort fokus på den meget intensive brug, men relativt lavt fokus på den del af forbruget, der dækker de fleste personer. Begreberne det eksperimentelle brug, det situationsbaserede brug og det kontrollerede brug er blevet anvendt til at beskrive det mindre intensive brug, som ikke direkte kan betegnes som et misbrug. Undersøgelser, som baserer sig på denne (store) del af stofbruget, er relativt mindre udforsket. Det er disse relativt udforskede kategorier, denne kundskabsopsamling beskriver, fordi disse er særskilt vigtige med henblik på at forklare *påbegyndelsen* af rusmiddelbrug blandt unge. Det er samtidig denne del af forskningen, som er central i forhold til forebyggelse og narkotikapolitisk regulering, hvorimod det først er i relation til allerede etableret misbrug, at behandling er relevant. I denne rapport har vi fravalgt at beskæftige os med misbrug, selv om misbrug også er væsentlig i forhold til at skabe et mere helhedsorienteret billede af de unges brug. Dette fravalg skal ses ud fra et forsøg på at fokusere mere direkte på de områder, der er mest sparsomt belyst i forskningen.

I første omgang præsenteres den relative udbredelse af illegalt rusmiddelbrug blandt unge i Norden. Dernæst beskrives en teoretisk model for, hvordan en rusmiddelkarriere typisk udvikler sig fra indledende brug af alkohol og nikotin, efterfulgt af illegalt rusmiddelbrug med hash og dernæst amfetamin, kokain, ecstasy, heroin m.fl. Denne udviklingssekvens er fundamentet for teorien om trappetrinseffekten, der forklarer, hvordan brug af

et rusmiddel fører til brug af et andet og så fremdeles. Denne teori har betydelig indflydelse på de nordiske landes narkotikapolitikker. Det er dog stadig mindre belyst, hvordan den relative vægt af henholdsvis trappetrinseffekten, den individuelle tilbøjelighed og tilgængeligheden af rusmidler har betydning for indledningen af et forbrug af illegale rusmidler.

Herefter præsenterer rapporten en række teorier, der beskriver risikofaktorer, som kan påvirke den enkeltes tilbøjelighed til at påbegynde brug af rusmidler. Rapporten gennemgår fire typer af risikofaktorer med udgangspunkt i en række studiers forskellige teorier. Det er centralt at hæfte sig ved, at unges brug af rusmidler ikke kan forklares alene igennem én teori. Afslutningsvis diskuteres perspektiverne i at sammenholde forskningsresultater fra de nordiske lande med de respektive landes forskellige traditioner for narkotikakontrolpolitik.

De fire risikofaktorer, der præsenteres her er: For det første den enkeltes netværk i form af forældre og omgangskreds. For det andet tilegnelsen af sociale roller, og for det tredje personlighed, det vil sige værdier og holdninger. For det fjerde medfødt genetisk disposition.

Flertalsmisforståelse er en netværksteori, der forklarer, hvordan unge er tilbøjelige til at overvurdere deres jævnaldrendes rusmiddelbrug. En anden netværksteori angår forældrenes opdragelsesstil. Det findes, at børn af autoritative, det vil sige krævende, men accepterende, forældre, generelt har et lavere forbrug af rusmidler end unge af overbærende, og især, forsømmelige forældre.

Teorierne om sociale roller forholder sig til, hvordan den unge udvikler sin identitet. I takt med opløsningen af traditionelle samfundsmæssige roller er betydningen af en mere aktiv identitetsskabelse steget. De fleste unge ser illegalt rusmiddelbrug som knyttet til ungdomsperioden og finder, at cannabisbrug i voksenalderen er uforeneligt med karrieredrømme og selvrealisering. I visse specifikke sub- og ungdomskulturer ses brug af illegale rusmidler som en symbolsk identitetsmarkør. Rekreativt og kontrolleret brug af andre stoffer end cannabis indgår i nattelivskulturer, men der er kun sparsom nordisk forskning på dette område.

De studier, der arbejder med teorier om personlighed, ønsker særligt at forklare risikoadfærd blandt unge. Undersøgelserne viser, at sensationslystne unge er mere tilbøjelige til at bruge rusmidler, og at specifikke former for sensationslysten adfærd hænger sammen med de forskellige rusmidler.

Mentalt helbred og psykosociale problemer er væsentlige i forhold til udvikling af et problematisk brug af rusmidler, men forklarer ikke brug af rusmidler i den generelle befolkning. Endelig viser de eksisterende naturvidenskabelige teorier om genernes indvirkning, at det ikke kan udelukkes, at specifikke gener spiller en rolle for en biologisk sårbarhed.

Afslutningsvis må det konstateres, at der kun er sparsom viden om, hvordan de førte narkotikapolitikker påvirker tilgængeligheden i de enkelte nordiske lande. Der vides kun meget lidt om, hvordan kontrol og kultur relaterer sig til unges opfattelser af de forskellige rusmidler og de tilknyttede risici. Kundskabsopsummeringen peger således på, at forskningen i unges brug af rusmidler som ikke er indskrevet i behandling er meget sporadisk. Udover at der således mangler en mere stabil forskningsindsats, peges der desuden på, at der mangler komparativ forskning, der belyser betydningen af de enkelte rusmidlers indbyrdes position, både for de enkelte unge, men også i relation til samfundets kultur og kontrolpolitik. Denne forskning må efterspørges med henblik på at danne et mere helhedsorienteret billede af unges påbegyndelse af illegalt rusmiddelbrug i Norden.

Metodeappendix

Den første søgning var med udgangspunkt i elektroniske databaser over videnskabelige publikationer (PubMed, Sociological Abstracts) og internettet (Google Scholar). Søgetermerne var de enkelte nordiske lande (Sverige, Norge, Danmark og Island) i kombination med de mest udbredte former for narkotika (cannabis, kokain, amfetamin, ecstasy, heroin), og ”unge” (”young”, ”adolescent”) og ”brug” (”use”, ”initiation”). Efterfølgende blev søgningen kopieret på de nordiske biblioteksdata-baser (Libris.se, NORART og bibliotek.dk) med henblik på at finde forskning på de nordiske sprog. Den systematiske litteratursøgning i Sverige, Danmark, Norge og Island er kombineret med en kvalificeret, men ikke systematisk, søgning af finsksproget litteratur foretaget af Nina Karlsson fra NVC-Finland. Søgningerne blev gennemført i august 2010.

Relevante rapporter fra statslige institutioner beskæftiget med rusmiddelforskning blev inkluderet. Fra Danmark: Sundhedsstyrelsen, SFI Det Nationale Forskningscenter for Velfærd og Center for Rusmiddelforskning (CRF). Fra Norge: Statens Folkehelseinstitutt og Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS). I Sverige: Centrum för Socialvetenskaplig Alkohol- och Drogforskning ved Stockholms Universitet (SORAD) og Centralförbundet för Alkohol- och Narkotikaupplysning (CAN). I Finland: National Institute for Health and Welfare (THL). Nordisk Velfærdscenter (NVC) forestod søgningen efter finsksprogede rapporter og artikler.

Søgningen på de nordiske sprog inkluderede også ikke-peer reviewed publikationer med henblik på at få identificeret aktuelle og nyligt afsluttede videnskabelige projekter, der endnu ikke er udmøntet i publikationer. Yderligere blev fagtidsskrifter for rusmiddelområdet i de tre største nordiske lande gennemgået for de sidste tre år: Tidsskriftet Stof (Danmark), Rus & Samfunn (Norge, tidligere Rus & Avhengighet) og Alkohol & Narkotika (Sverige).

På denne søgning udfærdigedes en referenceliste, som blev sendt til udvalgte forskere i hvert nordisk land. Disse forskere blev udvalgt på et planlægningsmøde i NVC ud fra en samlet betragtning om deres placering i og bidrag til feltet. Følgende forskere blev valgt: Thoroddur Bjarnasson (Island), Willy Pedersen (Norge), Astrid Skretting (Norge), Mads Uffe Pedersen (Danmark), Börje Olsson (Sverige) og Pia Rosenquist (Finland).

Inklusionskriterier

Forskning angående unges brug og initiering til narkotika publiceret i engelsksprogede peer-review journals er vægtet højest. De inkluderede studier omhandler nordiske data, men ikke nødvendigvis foretaget af nordiske forskere. Flere af studierne sammenligner nordiske lande med andre lande internationalt. Herudover er benyttet en række internationale review-artikler af beslægtede problemstillinger.

De benyttede studier fremgår alfabetisk af bibliografien. Listen er ikke nødvendigvis fuldstændig. For det første fordi der vil være gråzoner mellem for eksempel forebyggelsesstudier og initieringsstudier. For det andet fordi rapportens målsætning er at beskrive, hvad der vides, og ikke hvad der er skrevet.

Eksklusionskriterier

En del forskning blev fravalgt, fordi det omhandlede henholdsvis forebyggelse og behandling. Særligt fravalget af studier i forebyggelse var en gråzone, da man kan argumentere for, at manglende forebyggelse kan være en medvirkende årsag til, at unge bruger narkotika. I det omfang, disse forklaringsmodeller er fundet relevante for den aktuelle rapport, er de inkluderet i det indledende beskrivende afsnit.

Fokus i kundskabsudredningen er de kriminaliserede rusmidler, derfor er forskning omhandlende unges brug af alkohol og tobak fravalgt. Dette eksklusionskriterium er svært at opretholde stringent, eftersom mange studier relaterer til den hypotetiske udviklingssekvens, hvor alkohol og tobak optræder inden cannabis. En del studier er derfor medtaget, som indeholder analyser af risikofaktorer for unges brug af alkohol og tobak, hvis de ligeledes indeholder analyser af brug af illegale rusmidler. Dette eksklusionskriterium er ikke optimalt, da der viser sig et mønster hvor, især, tidlig tobaksrygning er en stærk indikator for senere brug af illegale rusmidler.

Andre fravalg er partsindlæg fra afholdsforeninger, ledere, og studier, der udelukkende omhandler alkohol og rygning.

Følgende kategorier af materiale er fravalgt: formidlende artikler, avis-artikler, artikler på tre sider eller derunder, lokale prævalensundersøgelser, partsindlæg, kampagnemateriale og konferencerapporter.

Bibliografi

- Aas, H. & Klepp, K.-I. (1992): Adolescent's alcohol use related to perceived norms. *Scandinavian Journal of Psychology*, 33:315-325.
- Aas, H. & Pedersen, W. (1993): Stages in Adolescents' Drug Use: A Longitudinal Study. *Nordisk Alkohol Tidskrift*, 10:145-154.
- Adalbjarnardottir, S., Davidsdottir, S., & Runarsdottir, E. M. (1997): *Áhættuhegð un reykvískra unglinga: Tóbaksreykingar, áfengisneysla, hassneysla og neysla annarra vímuefna árin 1994–1996 [The risk-taking behavior of adolescents: tobacco smoking, alcohol use, hashish use and the use of other substances 1994-1996]*. Social Science Research Institute, University of Iceland, Reykjavik.
- Adalbjarnardottir, S. & Rafnsson, F. D. (2001): Perceived control in adolescent substance use: concurrent and longitudinal analyses. *Psychology of Addictive Behaviors*, 15:25-32.
- Adalbjarnardottir, S., Dofradottir, A. G., Thorolfsson, T. R., & Gardarsdottir, K. L. (2003): *Vi'muefnaneysla og Vidhorf: Ungu Folki i Reykjavik Fylgt Eftir fra 14 til 22 Ara Aldurs [Substances use and attitudes: A Longitudinal Study of Young People in Reykjavik from Age 14 to Age 22]*. Reykjavik.
- Adalbjarnardottir, S. & Hafsteinsson, L. G. (2001): Adolescents' perceived parenting styles and their substance use: Concurrent and longitudinal analyses. *Journal of Research on Adolescence*, 11:401-423.
- Adalbjarnardottir, S. & Rafnsson, F. D. (2002): Adolescent antisocial behavior and substance use. Longitudinal analyses. *Addictive Behaviors*, 27:227-240.
- Ahlström, S., Rimpelä, A. R., Rimpelä, M., & Pykäri, P. (1989): Nuoret ja alkoholi 1973-1989 [Adolescents and alcohol 1973-1989]. Department of Public Health Publications, rapport 3, University of Helsinki.
- Ahlström, S., Metso, L., & Tuovinen, E.-L. (1999): Miten nuorten päihteiden käyttö on muuttunut vuodesta 1995 vuoteen 1999? [Hur har

- ungdomars rusmedelbruk förändrats från år 1995 till år 1999?]. *Yhteiskuntapolitiikka*, 64:5-6.
- Ahlström, S., Metso, L. & Tuovinen, E.-L. (2002): Mikä lisää nuoren riskiä tupakoida, humaltua ja kokeilla marihuanaa? *Yhteiskuntapolitiikka*, 423-429.
- Ahlström, S., Metso, L., & Tuovinen, E.-L. (2003): Mikä lisää nuoren riskiä tupakoida, humaltua ja kokeilla marihuana? [Vilka faktorer ökar risken för att ungdomar röker, blir berusade och experimenterar med marijuana?]. *Yhteiskuntapolitiikka*, 68:597-602.
- Ahlström, S., Metso, L., & Tuovinen, E.-L. (2003): Nuorten juominen vähentyy, usein humaltuminen ei [Unga dricker färre gånger men blir inte mindre berusade]. *Yhteiskuntapolitiikka*, 68:597-602.
- Ahlström, S., Metso, L., & Huhtanen, P. (2008): Missä nuorisoryhmissä päihteiden käyttö on vähentynyt. Suomen ESPAD-aineiston tuloksia 2007. [Youth groups in which substance use has decreased. Finnish ESPAD results 2007.]. *Yhteiskuntapolitiikka*, 73:73-83.
- Akram, G. & Forsyth, A. J. M. (2000): Speed freaks? A literature review detailing the nature and prevalence of dance drugs and driving. *International Journal of Drug Policy*, 11:265-277.
- Anderson, P. (2006): Global use of alcohol, drugs and tobacco. *Drug and Alcohol Review*, 25:489-502.
- Andreasson, S. (1990): Misuse of alcohol and cannabis among young men. A longitudinal study of health effects. Karolinska Institute, Huddinge.
- Arendt, M., Rosenberg, R., Foldager, L., Perto, G., & Munk-Jørgensen, P. (2005): Cannabis-induced psychosis and subsequent schizophrenia-spectrum disorders: follow-up study of 535 incident cases. *British Journal of Psychiatry*, 187:510-515.
- Arendt, M., Rosenberg, R., Fjorback, L. O., Brandholt, J., Foldager, L., Sher, L., & Munk-Jørgensen, P. (2007): Testing the self-medication hy-

- pothesis of depression and aggression in cannabis-dependent subjects. *Psychological Medicine*, 37:935-945.
- Arnett, J. & Balle-Jensen, L. (1993): Cultural Bases of Risk Behavior: Danish Adolescents. *Child Development*, 64:1842-1855.
- Balvig, F., Holmberg, L., & Sørensen, A.-S. (2005): *Ringstedforsøget. Livsstil og forebyggelse i lokalsamfundet*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Baumeister, S. E. & Tossman, P. (2005): Association between Early Onset of Cigarette, Alcohol and Cannabis Use and Later Drug Use Patterns: An Analysis of a Survey in European Metropolises. *European Addiction Research*, 11:92-98.
- Beck, S. & Reesen, S. (2007): *Rundt om rusen - en antologi om unge og rusmidler*. København: Syddansk Universitet.
- Becker, H. S. (1953): Becoming a Marijuana User. *American Journal of Sociology*, 59(3):235-242
- Bernburg, J. G., Thorlindsson, T., & Sigfusdottir, I. D. (2009): The neighborhood effects of disrupted family processes on adolescent substance use. *Social Science & Medicine*, 69:129-137.
- Bjarnason, T. (1995): Administration mode bias in a school survey on alcohol, tobacco and illicit drug use. *Addiction*, 90:555-559. Bjarnason, T. (2005): Umfang áfengisneyslu íslenskra unglunga: Breytingar á neyslumynstri 1995-2003 [Changes in Consumption Patterns 1995-2003]. I: Úlfar Hauksson (Ed.), *Rannsóknir í félagsvísindum VI: Félagsvísindadeild*. Háskólaútgáfan, Reykjavík.
- Bjarnason, T. (2007): Risk factors in adolescent substance use in a cross-cultural context. I: R. Muscat, T. Bjarnason, F. Beck, & P. Peretti-Watel (Eds.), *Risk factors in adolescent drug use: Evidence from school surveys and application in policy*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

- Bjarnason, T. (2009): *Vímuefnaneysla íslenskra unglunga í alþjóðlegum samanburði, 1995 – 2007 [Icelandic teenagers drug use in an international comparison, 1995 - 2007]*. Rannsóknasetur forvarna Akureyri.
- Bjarnason, T. & Sigfúsdóttir, I. D. (1994): *Vímuefnaneysla íslenskra ungmenna [Drug use among icelandic teenagers]*. Rannsóknastofnun uppeldis- og menntamála, Reykjavík.
- Bjarnason, T., Steriu, A., & Kokkevi, A. (2010): Cannabis supply and demand reduction: Evidence from the ESPAD study of adolescents in 31 European countries. *Drugs: education, prevention and policy*, 17:123-134.
- Bjarnason, T. & Sigfúsdóttir, I. D. (1999): *Þróun vímuefnaneyslu meðal íslenskra unglunga [Stofbrugs udvikling blandt islandske unge]*. Áfengis- og vímuvarnaráð, Reykjavík.
- Bjarnason, T., Sigfúsdóttir, I. D. & Ólafsdóttir, S. (1999): *The 1999 Icelandic School Survey Project on Alcohol and Drugs*. Rannsóknir og greining, Reykjavík.
- Bjarnason, T. & Adalbjarnardóttir, S. (2000): Anonymity and confidentiality in school surveys on tobacco, alcohol and cannabis use. *Journal of Drug Issues*, 30:335-344.
- Bjarnason, T. & Jonsson, S. H. (2005): Contrast Effects in Perceived Risk of Substance Use. *Substance Use and Misuse*, 40:1733-1748.
- Bjarnason, T. & Stefánsdóttir, D. Ý. (2005): *Umfang áfengisneyslu og áfengisvandamála meðal íslenskra unglunga: Staða þekkingar, aðferðafræðileg vandamál og næstu skref [Omfanget af alkoholförbrug og alkohol relaterede problemer blandt islandske teenagere: Nuværende viden, metodiske problemer og de næste skridt]*. Háskólinn á Akureyri, Akureyri.
- Bjarnason, T., Jónsson, S. H., Ólafsson, K., Hjálmsdóttir, A. & Ólafsson, A. (2006): *Heilsa og lífskjör skólanema 2006 [School children`s health and standard of living in 2006]*. Háskólinn á Akureyri Akureyri.

- Bjarnason, T., Mogensen, B., Stefánsdóttir, D. & Ásmundsson, J. (2007): Þáttur áfengis í komum unglinga á slysa- og bráðadeild Landspítala [Icelandic teenagers and the role of alcohol in their visits to Landspítali's emergency ward]. *Læknablaðið*, 93:181-185.
- Blindheim, M. (2003): Dårlig kunnskapsgrunnlag internasjonalt. *Rus & avhengighet*, 21-23.
- Blumenthal, H., Blanchard, L., Feldner, M. T., Babson, K. A., Leen-Feldner, E. W., & Dixon, L. (2008): Traumatic Event Exposure, Post-traumatic Stress, and Substance Use Among Youth: A Critical Review of the Empirical Literature. *Current Psychiatry Reviews*, 4:228-254.
- Bogren, A. (2003): Drogbruk och kön - Några reflektioner kring sexualitet, identitet och kropp. I: Lander, T. Pettersson, & E. Tiby (red.), *Feminiteter, maskuliniteter och kriminalitet - Genusperspektiv inom svensk kriminologi* (s. 291-322). Lund: Studentlitteratur.
- Bogt, T. t., Schmid, H., Gabhainn, S. N., Fotiou, A., & Vollebergh, W. (2006): Economic and cultural correlates of cannabis use among mid-adolescents in 31 countries. *Addiction*, 101:241-251.
- Bogt, T. t., Schmid, H., Gabhainn, S. N., Fotiou, A., & Vollebergh, W. (2006): Economic and cultural correlates of cannabis use among mid-adolescents in 31 countries. *Addiction*, 101:241-251.
- Bohman, M., Sigvardsson, S., & Cloninger, C. R. (1981): Maternal inheritance of alcohol abuse. Cross-fostering analysis of adopted women. *Archives of General Psychiatry*, 39:1233-1241.
- Bohman, M. (2002): Kriminalitet och missbruk - Utveckling i ett socialt och genetisk perspektiv. Erfarenheter och lärdomar av adoptionsstudier. I: K.S. Carpelam & W. Runquist (Red.), *Ung med tung social problematik - Hur kan vi förstå, förutsäga och planera för framtida behandling?* (s. 102-127). Stockholm: Statens Institutionsstyrelse.
- Bossius, T. & Sjö, F. (2004): *Musikfestivaler och droger. Mobiliseringen mot narkotika*, rapport 4. Stockholm.

- Bretteville-Jensen, A. L. (2002): *Understanding the demand for illicit drugs: an empirical approach based on self-reported data*. University of Bergen, Department of Economics, Oslo.
- Bretteville-Jensen, A. L. (2006): Drug Demand - Initiation, Continuation and Quitting. *De Economist*, 154:491-516.
- Bretteville-Jensen, A. L. & Jacobi, L. (2007): *Hard Drug Uptake among Cannabis Users: A Bayesian Analysis*. Draft.
- Bretteville-Jensen, A. L. & Melberg, H. O. (2008): Sequential Patterns of Drug Use Initiation - Can We Believe In the Gateway Theory? *The B.E. Journal of Economic Analysis & Policy*, 8:1-29.
- Bretteville-Jensen, A. L. & Amundsen, E. J. (2009): *Rapport 8, Heroinforbruk og heroinbeslag i Norge*. Statens institutt for rusmiddelforskning – SIRUS. Oslo.
- Bretteville-Jensen, A. L. & Jacobi, L. (2010): Climbing the Drug Staircase: A Bayesian Analysis of the Initiation of Hard Drug Use. *Journal of Applied Economics* (accepted).
- BRÅ (Brottsförebyggande rådet) (1999): *Ungdomar, droger och polisens insatser*. Brå-rapport 1999:1, Stockholm.
- Bränström, R., Sjöström, E., & Andréasson, S. (2008): Individual, group and community risk and protective factors for alcohol and drug use among Swedish adolescents. *European Journal of Public Health*, 18:12-8.
- Bränström, R. & Andréasson, S. (2008): Regional differences in alcohol consumption, alcohol addiction and drug use among Swedish adults. *Scandinavian Journal of Public Health*, 36:493-503.
- Bühringer, G., Farrell, M., Kraus, L., Marsden, J., Pfeiffer-Gerschel, T., Piontek, D., Karachaliou, K., Künzel, J., & Stillwell, G. (2010): *Comparative Analysis of Research into Illicit Drugs in the European Union*. Directorate-General for Justice, Freedom and Security for the European Commission.

- Centralförbundet för alkohol- og narkotikaupplysning (2004): *Narkotika-
prisutvecklingen i Sverige 1988-2003*. CAN, rapport nr. 80. Stockholm.
- Centralförbundet för alkohol- og narkotikaupplysning (2006): *Mönstrandens
drogvanor 2006*. CAN, rapport nr. 105. Stockholm.
- Centralförbundet för alkohol- og narkotikaupplysning (2008): *Kokain - Et
uppmärksammat problem*. CAN, rapport nr. 109. Stockholm.
- Centralförbundet för alkohol- og narkotikaupplysning (2008): *Narkotika-
priserna fortsatt låga i Sverige*. CAN, rapport nr. 112. Stockholm.
- Centralförbundet för alkohol- og narkotikaupplysning (2008): *Drogutveck-
lingen i Sverige 2008*. CAN, rapport nr. 113. Stockholm.
- Centralförbundet för alkohol- og narkotikaupplysning (2009): *Drogutveck-
lingen i Sverige 2009*. CAN, rapport nr. 117. Stockholm.
- Centralförbundet för alkohol- og narkotikaupplysning (2009): *Skolelevers
drogvanor 2009*. CAN, rapport nr. 118. Stockholm.
- Centralförbundet för alkohol- og narkotikaupplysning (2010): *Narkotika-
tillgängligheten i Sverige 1988-2009 - En analys av priser och beslag*.
CAN, rapport nr. 121. Stockholm.
- Chatwin, C. (2003): Drug Policy Developments within the European Union
- The Destabilizing Effects of Dutch and Swedish Drug Policies. *British
Journal of Criminology*, 43:567-582.
- Christie, N. & Hauge, R. (1962): *Alkoholvaner blant storbyungdom*. Uni-
versitetsforlaget, Oslo.
- Clausen, S. E. (1996): Parenting styles and adolescent drug use behaviors.
Childhood, 3:403-414.
- Demant, J. & Järvinen, M. (2006): Constructing Maturity through Alcohol
Experience. Focus Groups with Teenagers. *Addiction Research and
Theory*, 14(6):589-602.

- Demant, J. & Østergaard, J. (2006): Festen - et frirum. I: P. Gundelach & M. Järvinen (red.), *Unge, Fester og Alkohol*. Akademisk Forlag, København.
- Demant, J. & Järvinen, M. (2010): Social capital as norms and resources - focus groups discussing alcohol, *Addiction Research and Theory* (accepted)
- Demant, J., Ravn, S. & Thorsen, S. (2010): Club studies: methodological perspectives for researching drug use in a central youth social space, *Leisure Studies*, 29(3):241-252
- Det Europæiske Overvågningscenter for Narkotika- og Narkotikamisbrug (EONN) (2009): *Annual Report*, EMCDDA: Lisbon.
- Dobson, S., Brudalen, R., & Tobiassen, H. (2006): Courting risk - The attempt to understand youth cultures. *Young*, 14:49-59.
- Ege, P. (1998): Unge og rusmidler. *Månedsskrift for praktisk lægegerning*, 76:1069-1080.
- Eklöf, D. M. (1999): Mjukvara, marknader och missbruk. *Nordiskt immateriellt rättsskydd*, 68:157-188.
- Ericsson, K., Lundby, G., & Rudberg, M. (1985): *Mors nest beste barn: Ungdom, rusgift og kriminalitet*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Eriksson, I. & Eriksson, U. B. (1983): *Polisens insatser mot gatulangningen av narkotika - ett utvärderingsförsök*. Brottsförebyggande rådet, rapport 9. Stockholm.
- Farrington, D. P. (2010): Commentary on Pedersen and Skardhamar (2010) - Does cannabis use predict non-drug offending? *Addiction*, 105:119-20.
- Fekjær, S. & Pape, H. (2004): Når 'alle' doper seg - Feilaktige forestillinger om narkotikabruk blant ungdom. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 2:21-32.

- Fender, E., Irlander, Å., Gripe, I., Guttormsson, U., & Hibell, B. (2008): Narkotikaprisutvecklingen i Sverige 1988-2007. CAN, rapport nr. 112. Stockholm.
- Fjorback, L. O., Brandholt, J., Arendt, M., & Munk-Jørgensen, P. (2006): Socialprofil på unge cannabismisbrugere i behandling. *Ugeskrift for Læger*, 168:570-573.
- Galea, S., Nandi, A., & Vlahov, D. (2004): The Social Epidemiology of Substance Use. *Epidemiological Reviews*, 26:36-52.
- Griffiths, P., Mravcik, V., Lopez, D., & Klempova, D. (2008): Quite a lot of smoke but very limited fire - the use of methamphetamine in Europe. *Drug and Alcohol Review*, 27:236-242.
- Grønnerød, J. S. (2002): The use of alcohol and cannabis in non-professional rock bands in Finland. *Contemporary Drug Problems*, 29:417.
- Grønnestad, K. S. (2009): Unge brukere - ingen overraskelse. *Rus & Samfunn*, 4-5.
- Gunnlaugsson, H. (2001): Going Public with Social Science: Crime and Criminal Justice Policy in Iceland. *Social Problems*, 48:88-92.
- Guttormsson, U. (2003): *Mönstrandens drogvanor 2002*. CAN, rapport nr. 74, Stockholm.
- Guttormsson, U., Andersson, B., & Hibell, B. (2004): *Ungdomars drogvanor 1994-2003: intervjuer med 16-24-åringar*. CAN, rapport nr. 75 Stockholm.
- Guxens, M., Nebot, M., & Ariza, C. (2007): Age and sex differences in factors associated with the onset of cannabis use: a cohort study. *Drug and Alcohol Dependence*, 88:234-243.
- Hagel, A. (2002): Midt i en rusmiddeltid. *Vital*.
- Hagemann, S. (2005): Unges livsstil; Myten røg sig en tur. *Børn & Unge*, 14.

- Hakansson, A., Schlyter, F., & Berglund, M. (2009): Characteristics of primary amphetamine users in Sweden: A criminal justice population examined with the Addiction Severity Index. *European Addiction Research*, 15:10-18.
- Hakkarainen, P. (1987): *Huumausainekulttuurit ja käyttötavat Suomessa [Drug cultures and drug taking practices in Finland]*. University of Turku, Department of Sociology, Turku.
- Hakkarainen, P. (1992): *Suomalainen huumeekysymys [The Finnish drug issue]*. The Finnish Foundation for Alcohol Studies, Helsinki.
- Hakkarainen, P. (2005): Drug use as a generational phenomenon. I: L. Kraus & D. Korf (Eds.), *Research on drugs and drug policy from a European perspective* (s. 48-61). PABST, Lengerich.
- Hakkarainen, P., Jetsu, T. & Laursen, L. (1996): The legal framework and the drug control system. I: P. Hakkarainen, L. Laursen, & C. Tigerstedt (Eds.), *Discussing Drugs and Control Policy*. NAD Publication No. 31:21-32. Nordic Council for Alcohol and Drug Research (NAD), Helsinki.
- Hakkarainen, P., Hübner, L., Laursen, L. & Ødegård, E. (1996): Drug use and public attitudes in the Nordic countries. I: P. Hakkarainen, L. Laursen, & C. Tigerstedt (Eds.), *Discussing Drugs and Control Policy*, NAD Publication No. 31:125-164. Nordic Council for Alcohol and Drug Research (NAD), Helsinki.
- Hakkarainen, P. & Törrönen, J. (2003): Narkotika och det välfärdsstatliga konceptets förändring i tidningarnas ledare. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*, 20:34-49.
- Hakkarainen, P. & Metso, L. (2003): Huumeiden käytön uusi sukupolvi [En ny generation av narkotikabrukare] . *Yhteiskuntapolitiikka*, 68:244-256.
- Hakkarainen, P. & Metso, L. (2004): Finländarnas inställning till narkotika och narkotikapolitiken. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*, 21:41.

- Hakkarainen, P. & Tigerstedt, C. (2004): Conflicting drug policy - Normalization of the drug problem in Finland. I: M. Heikkilä & M. Kautto (Eds.), *Welfare in Finland* (s. 181-200). STAKES, Helsinki.
- Hakkarainen, P. & Tigerstedt, C. (2007): Social research on alcohol and drugs at STAKES. *Drugs: education, prevention and policy*, 14:485-497.
- Hakkarainen, P., Tigerstedt, C., & Tammi, T. (2007): Dual-track drug policy – Normalization of the drug problem in Finland. *Drugs: education, prevention and policy*, 14:543-558.
- Hakkarainen, P. & Metso, L. (2009): Joint use of drugs and alcohol. *European Addiction Research*, 15:113-20.
- Hammarström, A. (1994): Health consequences of youth unemployment. *Public Health*, 108:403-12.
- Hammer, T. (1992): Unemployment and use of drug and alcohol among young people: a longitudinal study in the general population. *British Journal of Addiction*, 87:1571-81.
- Hammer, T. (1992): *Arbeidsløshet - risiko for misbruksutvikling?* Oslo.
- Hammer, T. (1999): *Rapport 6, Sykefravær og rusmiddelbruk blant unge i arbeid*. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, Oslo.
- Hammer, T. & Vaglum, P. (1990): Initiation, continuation or discontinuation of cannabis use in the general population. *British Journal of Addiction*, 85:899-909.
- Hammer, T. & Vaglum, P. (1990): Use of alcohol and drugs in the transitional phase from adolescence to young adulthood. *Journal of Adolescence*, 13:129-142.
- Hammer, T. & Vaglum, P. (1991): Users and Nonusers within a High Risk Milieu of Cannabis Use. A General Population Study. *Substance Use and Misuse*, 26:595-604.

- Hammer, T. & Pape, H. (1997): Alcohol-Related Problems in Young People: How are such Problems Linked to Gender, Drinking Levels and Cannabis Use? *Journal of Drug Issues*, 27:713-754.
- Hansen, I. (2001): Din kompetente rusmiddelbruger. *Børn & Unge* 32:19-21.
- Hauge, R. (1963): Gjengkriminalitet. *Nordisk tidsskrift for kriminalvidenskap*, 51:117-131.
- Hauge, R. (1964): Gjengkriminalitet og gruppestatus. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 5:193-201.
- Hauge, R. (1966): *Ungdom og alkohol*. Universitetsforlaget. Oslo
- Hauge, R. (1985): Trends in drug use in Norway. *Journal of Drug Issues*, 15:321-331.
- Helling, S. (1994): Drogmissbruk. *Invandrare & Minoriteter*, 18-25.
- Helling, S. (2005): *Alkohol- och narkotikamissbruk bland invandrare*. CAN, rapport nr. 88. Stockholm.
- Hesse, M., Tutenges, S., & Schlieve, S. (2010): The Use of Tobacco and Cannabis at an International Music Festival. *European Addiction Research*, 16:208-212.
- Hibell, B., Andersson, B., Bjarnason, T., Kokkevi, A., Morgan, M., & Narusk, A. (1997). *The 1995 ESPAD Report: Alcohol and Other Drug Use among Students in 26 European Countries*. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and The Pompidou Group at the Council of Europe. Stockholm.
- Hibell, B., Andersson, B., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., Kokkevi, A., & Morgan, M. (2000): *The 1999 ESPAD Report: Alcohol and Other Drug Use Among Students in 30 European Countries*. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and The Pompidou Group at the Council of Europe. Stockholm.

- Hibell, B., Andersson, B., Bjarnason, T., Ahlström, S., Balakireva, O., Kokkevi, A., & Morgan, M. (2004): *The ESPAD Report 2003: Alcohol and Other Drugs Use Among Students in 35 European Countries*. The Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs (CAN) and The Pompidou Group at the Council of Europe. Stockholm.
- Hibell, B., Guttormsson, U., Ahlström, S., Balakireva, O., Bjarnason, T., & Kokkevi, A. (2009): *The 2007 ESPAD Report: Alcohol and Other Drug Use Among Students in 35 European Countries*. Swedish Council for Information on Alcohol and Other Drugs. Stockholm.
- Hjorthøj, C., Nordentoft, M., & Fink-Jensen, A. (2008): Cannabis og cannabisreceptorer - misbrug og psykose. *Ugeskrift for Læger*, 170:3782-3784.
- Holen, Ø. (2004): Rap & rus. *Rus & avhengighet*, 20-24.
- Holmberg, L. I. & Hellberg, D. (2008): Characteristics of relevance for health in Turkish and Middle Eastern adolescent immigrants compared to Finnish immigrants and ethnic Swedish teenagers. *Turkish Journal of Pediatrics*, 50:418-25.
- Holmila, M. & Helasti, K. (2001): Sallia vai kieltää? Vanhemprien käyttämät keinot 15-vuotiaitten päihdekasvatuksessa [Tillåta eller förbjuda? Föräldrars uppfostringsmetoder för 15 åringar gällande rusmedel]. *Yhteiskuntapolitiikka*, 66:172-196.
- Huizink, A. C., Levälahti, E., Korhonen, T., Dick, D. M., Pulkkinen, L., Rose, R. J., & Kaprio, J. (2010): Tobacco, Cannabis, and Other Illicit Drug Use Among Finnish Adolescent Twins: Causal Relationship or Correlated Liabilities. *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*, 71:5-14.
- Husebye, M. (2002): Fra margin til mainstream. *Rus & avhengighet*, 20-22.
- Hvitfeldt, T. & Nyström, S. (2009): *Skolelevers drogvanor 2008*. CAN, rapport nr. 114, Stockholm.

- Ibsen, K. K. & Juel, K. (1984): Unges brug af hash - En landsdækkende undersøgelse blandt 3.500 unge. *Ugeskrift for Læger* 146:3773-3775.
- Illeris, K., Katznelson, N., Nielsen, J.C., Simonsen, B. & N.U.Sørensen (2009): *Ungdomsliv. Mellem individualisering og standardisering*. Samfundslitteratur: København.
- Ilse, J., Prinzleve, M., Zurhold, H., Haasen, C., & Cocaine EU-Team (2006): Cocaine and crack use and dependence in Europe - experts view on an increasing public health problem. *Addiction Research and Theory*, 14:437-452.
- Irgens-Jensen, O. (1990): *Ungdom og rusmidler*. Rusmiddeldirektoratet, Oslo.
- Irgens-Jensen, O. (1991): Changes in the use of drugs among Norwegian youth year by year from 1968 to 1989. *British Journal of Addiction*, 86:1449-58.
- Jaatinen, J. (2000): *Viattomuuden tarinoita: Nuoret päihdekulttuurinsa kuvaajina [Berättelser om oskuldfullhet: ungas reflektioner om sin rusmedelskultur]*. Stakes rapporteje.
- Jessor, R., Donovan, J. E., & Costa, F. M. (1991): *Beyond adolescence: problem behaviour and young adult development*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jónsson, S. H., Bjarnason, T. Sigfúsdóttir, I. D., Ásgeirsdóttir, B.B. & Sigfússon, J. (2003): *Vímuefnaneysla íslenskra unglunga: Niðurstöður rannsókna á vímuefnaneyslu nemenda í 10. bekk grunnskóla 1995–2003 [Drug abuse amongst icelandic teenagers: Results from a study of students in 10. grade elementary school 1995- 2003]*. Áfengis- og vímuvarnaráð, Reykjavík.
- Jormanainen, V., Seppälä, T., & Sahi, T. (1997): Huumeita kokeilleet varusmiehet kesällä 1996 [Beväringar som experimenterat med droger. Sommaren 1996]. *Suomen lääkärilehti [Finlands läkartidning]* 22-23:2523-2530.

- Jyrkämä, J. & Haapamäki, L. (2008): *Åldrande och alkohol - Nordisk forskning og diskussion*. NAD-Publikation Nr. 52. Nordiskt center för alkohol- och drogforskning (NAD), Helsinki.
- Järvinen, M. & Demant, J. (2010): The Normalization of Cannabis Use among Young People - Symbolic Boundary Work in Focus Groups. *Health, Risk and Society* (Unpublished - accepted with changes).
- Järvinen, M. & Gundelach, P. (2007): Teenage Drinking, Symbolic Capital and Distinction. *Journal of Youth Studies*, 10:55-71.
- Kaldalóns, I., Sigurðardóttir, T. J. & Bjarnason, T. (1994): Vímuefnaneysla íslenskra ungmenna er að aukast [Increasing drug abuse among Icelandic teenagers]. *Áhrif*, 1:26-7.
- Kaldalóns, I., Sigurðardóttir, T. J. & Bjarnason, T. (1994): *Vímuefnaneysla framhaldsskólanema, 1992–1994 [Drug use among high school students, 1992 - 1994]*. Rannsóknastofnun uppeldis- og menntamála. Reykjavík.
- Kandel, D. B. (1975): Stages in adolescent involvement in drug use. *Science*, 190:912-914.
- Kandel, D. B. (1982): Epidemiological and psychosocial perspective on adolescent drug use. *Journal of the American Academy of Child Psychiatry*, 21:328-347.
- Kandel, D. B. (2002): *Stages and pathways of drug involvement: Examining the gateway hypothesis*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kari, P. (2002): Current Opinion in Psychiatry: Antecedents of substance use in adolescence. *Substance Misuse*, 15:241-245.
- Kendler, K. S., Aggen, S. H., Tambs, K., & Reichborn-Kjennerud, T. (2006): Illicit psychoactive substance use, abuse and dependence in a population-based sample of Norwegian twins. *Psychological Medicine*, 36:955-962.

- Kivivuori, J., Karvonen, S., & Rimpelä, M. (2001): *Nuorten rikoskäyttämisen yleisyys kyselyjen valossa [Ungas kriminella beteende belyst genom förfrågningar]*. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja [National Research Institute of Legal Policy, Research Communications no. 54]. Helsinki.
- Klee, H. (2001): Amphetamine use: Crystal gazing into the new millennium: Part One - What is driving the demand? *Journal of Substance Use*, 6:22-35.
- Knorrning, von L., Orelund, L., & von Knorrning, A.-L. (1987): Personality traits and platelet MAO activity in alcohol and drug abusing teenage boys. *Acta Psychiatry Scandinavia*, 75:314.
- Korf, D. J. (2002): Dutch coffee shops and trends in cannabis use. *Addictive Behaviors*, 27:851-866.
- Korhonen, T., Huizink, A. C., Dick, D. M., Pulkkinen, L., Rose, R. J., & Kaprio, J. (2008): Role of individual, peer and family factors in the use of cannabis and other illicit drugs: A longitudinal analysis among Finnish adolescent twins. *Drug and Alcohol Dependence*, 97:33-43.
- Korhonen, T., Leeuwen, A. P. v., Reijneveld, S. A., Ormel, J., Verhulst, F. C., & Huizink, A. C. (2010): Externalizing Behavior Problems and Cigarette Smoking as Predictors of Cannabis Use: The TRAILS Study. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 49:61-69.
- Kouvonen, A. & Lintonen, T. (2002): Adolescent work and drug experiments. *Journal of Substance Use*, 7:85-92.
- Kouvonen, P. (2006): Prevalence and Patterns of Drug Use. I: P. Kouvonen, A. Skretting, & P. Rosenquist (Eds.), *Drugs in the Nordic and Baltic Countries - Common Concerns, Different Realities*. NAD Publication No. 48:11-42. Nordic Council for Alcohol and Drug Research, Helsinki.
- Kuntsche, E., Simons-Morton, B., Fotiou, A., Bogt, T. t., & Kokkevi, A. (2009): Decrease in Adolescent Cannabis Use from 2002 to 2006 and

- Links to Evenings Out With Friends in 31 European and North American Countries and Regions. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 163:119-125.
- Kühlhorn, E., Kassman, A., & Ramstedt, R. (1996): *Åtgärder mot drogsbrottslighet - et naturligt experiment inom narkotikapreventionen*. Brottsförebyggande rådet, rapport 4, Stockholm.
- Lalander, P. (2001): *Hela världen är din: en bok om unga heroinister*. Studentlitteratur, Lund.
- Lalander, P. (2003): *Hooked on heroin*. Berg, Oxford.
- Lalander, P. (2005): *Mellan självvalt och påtvingat utanförskap - En analys av sju kvalitativa studier om unga narkotikaärfarna människors tankar om narkotika*. MOB, rapport 10, Stockholm.
- Lalander, P. (2009): *Respekt - Gatukultur, ny etnicitet och droger*. Liber, Malmö.
- Lalander, P. & Salasuo, M. (Eds.) (2005): *Drugs & Youth Cultures - Global and Local Expressions*, NAD Publication No. 46. Nordic Council for Alcohol and Drug Research (NAD), Helsinki.
- Lassen, J. F., Lassen, N. F., & Skov, J. (1993): Hallucinogenic mushroom use by Danish students: pattern of consumption. *Journal of International Medicine*, 233:111-2.
- Laukkanen, E., Hakko, H., Riala, K., Räsänen, P., & Study-70 Workgroup (2008): Association of family background with adolescent smoking and regular use of illicit substances among underage psychiatric in-patients. *Journal of Addictive Diseases*, 27:69-79.
- Lavik, N. J. (1987): Drug abuse among junior high school students in Norway. *Pediatrician*, 14:45-50.
- Lavik, N. J. & Onstad, S. (1986): Drug use and psychiatric symptoms in adolescence. *Acta Psychiatria Scandinavica*, 73:437-440.

- Lindström, M. (2004): Social capital, the miniaturization of community and cannabis smoking among young adults. *European Journal of Public Health*, 14:204-208.
- Lindström, M. (2007): Materialist and post-materialist values and cannabis smoking among young adults: A population-based study in southern Sweden. *Preventive Medicine*, 44:363-368.
- Lundborg, P. (2006): Having the Wrong Friends? Peer Effects in Adolescent Substance Use. *Journal of Health Economics*, 25:214-233.
- Luopa, P., Pentikäinen, M., & Jokela, J. (2006): *Rapport 25, Nuorten elinolot, terveys ja terveystottumukset 1996-2005 [Ungas levnadsförhållanden, hälsa och hälsovanor 1996-2005]*. Kouluterveyskysely 2005. STAKES, Helsinki.
- Lysnkey, M. & Hall, W. (2000): The effects of adolescent cannabis use on educational attainment: a review. *Addiction*, 95:1621-1630.
- Marklund, U. (1983): *Droger och påverkan*. Acta Universitatis Gothoburgensis, Göteborg.
- Marttunen, M. (2000): Huumehäiriöistä kärsivät nuoret –moniongelmainen ja haastava potilasryhmä [Unga som lider av narkotikaproblem – en mångfacetterad och utmanande patientgrupp]. *Duodecim*, 116:1939-1941.
- Maunu, A. & Simonen, J. (2010): Miksi juodaan? Nuoret, humala ja sosiaalisuus [Varför dricks det? Unga, berusning och socialitet]. I: P. Mäkelä, H. Mustonen, & C. Tigerstedt (red.), *Suomi juo. Suomalaisten alkoholikäyttö ja sen muutokset 1968-2008 [Finland dricker. Finländares alkoholbruk och förändringar i alkoholbruket 1968-2008]*. THL, Helsingfors.
- Melberg, H. O. (2003): The spread of drug use. I: R.E.Vuchinich & N. Heather (Eds.), *Choice, behavioral economics and addiction*, 309-331. Pergamon, Amsterdam.

- Melberg, H. O., Bretteville-Jensen, A. L., & Jones, A. M. (2005): Is Cannabis a Causal Gateway to Hard Drugs? *Notatserie i helseøkonomi*.
- Melberg, H. O., Jones, A. M., & Bretteville-Jensen, A. L. (2010): Is cannabis a gateway to hard drugs? *Empirical Economics*, 38:583-603.
- Menghrajani, P., Klauu, K., Dubois-Arber, F., & Michaud, P.-A. (2005): Swiss adolescents' and adults' perceptions of cannabis use: a qualitative study. *Health Education Research*, 20:476-484.
- Metso, L., Ahlström, S., Huhtanen, P., Leppänen, M., & Pietilä, E. (2009): *Nuorten päihteiden käyttö Suomessa 1995–2007. ESPAD-tutkimusten tulokset [Alcohol and Drug Use among Adolescents in Finland 1995–2007. ESPAD survey results]*. The National Institute for Health and Welfare, rapport 6, Helsinki.
- Meyer, L., Barfod, A. B., Hansen, F. H., Jessen, T. T., Kryger, H., & Nygaard, B. (1990): Drugs, narcotics - knowledge and habits in schools. *Ugeskrift for Læger*, 152:3541-3.
- Minnebo, J. & Eggermont, S. (2007): Watching the young use illicit drugs: Direct experience, exposure to television and the stereotyping of adolescents' substance use. *Young*, 15:129-44.
- Mnchow, O. v. (2009). Barn og unge ruser seg på institusjoner. *Rus & Samfunn*, 6-8.
- Mnchow, O. v. (2009): Ungdomstrender. *Rus & Samfunn*, 23-25.
- Møller, K. (2008): Regulating Cannabis Markets in Copenhagen. I: V. A. Frank, B. Bjerger, & E. Houborg (Eds.), *Drug Policy - History, Theory and Consequences* (pp. 123-150). Aarhus University Press. Århus.
- Møller, K. (2010): *Cannabiskontrol - En tværfaglig analyse af kontrollen med gademarkedet for småsalg af cannabis i København 2000-2009*. Ph.d.-afhandling, Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet, Århus.

- Moncher, M. S., Holden, G. W., & Schinke, S. P. (1991): Psychosocial Correlates of Adolescent Substance Use: A Review of Current Etiological Constructs. *Substance Use and Misuse*, 26:377-414.
- Morgan, M., Hibell, B., Andersson, B., Bjarnason, T., Kokkevi, A., & Narusk, A. (1999): The ESPAD Study: implications for prevention. *Drugs: education, prevention and policy*, 6:243-256.
- Myhra, S. (2004): *Frigjøringskampens doble ansikt - Kliniske møter med søsken til unge rusmiddelmissbrukere*. Borgestadklinikken, Skien.
- Mäkelä, K. (1997): *Drinking, the majority fallacy, cognitive dissonance and social pressure*. Finnish Foundation for Alcohol Studies, Helsinki.
- Narkotikakommissionen (2000): *Rapport 4, Party, utanförskap och stress. Ett diskussionsunderlag om ungdomar, narkotika och frånvarande vuxna*. PM, Stockholm.
- Nordentoft, M. (2006): Cannabis og psykose. *Ugeskrift for Læger*, 168: 3896-3898.
- Nordlund, S. (2005): Utviklingen av narkotikabruk i Norge. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*, 22:197-208.
- Nossum, G., Haugan, P. S., & Haugland, S. H. (2005): *Rapport 1, Læl om æ e mindreårig... Foreldreholdningers betydning for ungdoms rusbruk - med et spesielt søkelys på jenter*. Nord Trøndelags Forskning - Midt-Norsk Kompetansesenter for Rusfaget, Steinkjer.
- Nyberg, K., Allebeck, P., Eklund, G., & Jacobson, B. (1992): Socio-economic versus obstetric risk factors for drug addiction in offspring. *British Journal of Addiction*, 87:1669-76.
- Nygaard, B., Barfod, A. B., Jessen, T. T., Kryger, H., & Meyer, L. (1990): Tobacco, hashish - knowledge and habits in schools. *Ugeskrift for Læger*, 152:3540-1.

- Nygaard, B., Barfod, A. B. L., Hansen, F. H., Jessen, T. T., Kryger, H., & Meyer, L. (1990): Tobak, hash - viden og vaner i skolen. *Ugeskrift for Læger*, 152:3541-3.
- Pacula, R. L. & Chaloupka, F. J. (2001): The effects of macro-level interventions on addictive behavior. *Substance & Misuse*, 36:1901-1922.
- Palmqvist, R. A., Martikainen, L. K., & Rauste, W. M. R. v. (2003): A Moving Target: Reasons Given by Adolescents for Alcohol and Narcotics Use, 1984 and 1999. *Journal of Youth and Adolescence*, 32:195-203.
- Pape, H. (2002): Verre enn sitt rykte? Et litteraturstudie av ungdom som bruker ecstasy og annen partydop. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 2:21-38.
- Pape, H. (2010): *Adolescents' overestimation of peers substance use: An Exaggerated phenomenon?* Conference paper, Nordic Alcohol and Drug researchers' Assembly , 23.-25. August, Island.
- Pape, H., Hammer, T., & Vaglum, P. (1994): Are "traditional" sex differences less conspicuous in young cannabis users than in other young people? *Journal of Psychoactive Drugs*, 26:257-63.
- Pape, H. & Hammer, T. (1996): How does young people's alcohol consumption change during the transition to early adulthood? A longitudinal study of changes at aggregate and individual level. *Addiction*, 91:1345-1357.
- Pape, H. & Rossow, I. (2004): "Ordinary" People with "Normal" Lives? A Longitudinal Study of Ecstasy and Other Drug Use among Norwegian Youth. *Journal of Drug Issues*, 34:389-418.
- Pape, H., Rossow, I., & Storvoll, E. E. (2009): Under double influence: Assessment of simultaneous alcohol and cannabis use in general youth populations. *Drug and Alcohol Dependence*, 101:69-73.
- Parliamentary Research Branch (2002). *National Drug Policy: Sweden - Prepared for the Special Senate Committee on Illegal Drugs.*

- Partanen, J. & Metso, L. (1997): Cannabis use in Finland in the 1990s: An overview of adult population survey results. *Alkoholpolitiikka*, 62:350-355.
- Partanen, J. & Metso, L. (1999): Suomen toinen huumeaalto [The second drug wave in Finland]. *Yhteiskuntapolitiikka*, 64:143-149.
- Pedersen, J. M. (1994): Substance abuse among school children in Greenland in 1992. A nation-wide follow-up study of substance abuse habits among school children. *Ugeskrift for Læger*, 156:4036-8.
- Pedersen, J. M. (1994): Skoleelevers brug af rusmidler i Grønland 1992. *Ugeskrift for Læger*, 156:4036-8.
- Pedersen, J.-T. (1993): *Arbeid eller tvangsarbeid - Resultater av arbeidsmarkedstiltak for unge sosialklienter og rusmiddelmissbrukere*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Pedersen, M. U. (2005): Unge med et problematisk forbrug af rusmidler - En mulig forståelsesmodel. *Psyke & Logos*:75-97.
- Pedersen, W. (1988): Unge hasjbrukere. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 29:315-331.
- Pedersen, W. (1990a): Adolescents initiating cannabis use: cultural opposition or poor mental health? *Journal of Adolescence*, 13:327-339.
- Pedersen, W. (1990b): Reliability of drug use responses in a longitudinal study. *Scandinavian Journal of Psychology*, 31:28-33.
- Pedersen, W. (1991a): *Drugs in adolescent worlds: A longitudinal study of adolescent drug use socialization*. Institutt for Psykiatri, Universitetet i Oslo.
- Pedersen, W. (1991b): Mental health, sensation seeking and drug use patterns: a longitudinal study. *British Journal of Addiction*, 86:195-204.
- Pedersen, W. (1992): Over grenselinjen: Hashbruk blant ungdom. I: H.Waal & A. L. Middelthon (red.), *Narkotikaforebygning mot år 2000*. Universitetsforlaget, Oslo.

- Pedersen, W. (1993a): The Majority Fallacy Reconsidered. *Acta Sociologica*, 36:343-355.
- Pedersen, W. (1993b): Youth, friendship and use of drugs. *Tidsskrift for Norsk Laegeforening*, 113:1747-9.
- Pedersen, W. (1993c): Ungdom, vennskap og bruk av rusmidler. *Tidsskrift for Norsk Laegeforening*, 113:1747-9.
- Pedersen, W. (1993d): Forebyggende foreningsliv? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 34:199-217.
- Pedersen, W. (1994). *Ungdom er bare et ord*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Pedersen, W. (1996): Working class boys at the margins: prejudice, cultural capital and gender. *Acta Sociologica*, 39:257-279.
- Pedersen, W. (1998/2006): *Bittersøtt - Ungdom/sosialisering/rusmidler*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Pedersen, W. (2003). En rev bak øret - Den sosiale konstruksjonen av cannabis. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 1:25-47.
- Pedersen, W. (2007): Childbirth, abortion and subsequent substance use in young women: a population-based longitudinal study. *Addiction*, 102: 1971-1978.
- Pedersen, W. (2008a). Deltakelse i ungdomsorganisasjoner og bruk av rusmidler. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 1:49-65.
- Pedersen, W. (2008b): Use of cannabis among adolescents and young adults in Norway. *Tidsskrift for Norsk Laegeforening* 128:1825-8.
- Pedersen, W. (2009): Cannabis use: Subcultural Opposition or Social Marginality?: A Population-Based Longitudinal Study. *Acta Sociologica*, 52:135-148.
- Pedersen, W. (2010): Mental health, sensation seeking and drug use patterns: A longitudinal study: Corrigendum. *British Journal of Addiction*, 86:1037.

- Pedersen, W., Clausen, S. E., & Lavik, N. J. (1989): Patterns of drug use and sensation-seeking among adolescents in Norway. *Acta Psychiatry Scandinavia*, 79:386-390.
- Pedersen, W. & Lavik, N. J. (1991): Adolescents and Benzodiazepines: Prescribed use, self-medication and intoxication. *Acta Psychiatry Scandinavia*, 84:94-98.
- Pedersen, W. & Wichstrøm, L. (1995): Patterns of delinquency on Norwegian adolescents. *British Journal of Criminology*, 35:543-562.
- Pedersen, W. & Aas, H. (1995): Full for første gang. En longitudinell studie. *Nordisk Alkohol Tidsskrift*, 12:121-132.
- Pedersen, W. & Skrondal, A. (1998): Alcohol debut: predictors and consequences. *Journal of Studies on Alcohol*, 59:32-42.
- Pedersen, W. & Skrondal, A. (1999): Ecstasy and new patterns of drug use: a normal population study. *Addiction*, 94:1695-1706.
- Pedersen, W., Mastekaasa, A., & Wichstrøm, L. (2001): Conduct Problems and Early Cannabis Initiation: A Longitudinal Study of Gender Differences. *Addiction*, 96:415-431.
- Pedersen, W. & Skardhamar, T. (2009): Cannabis and crime: findings from a longitudinal study. *Addiction*, 105:109-118.
- Perkonig, A., Goodwin, R. D., Fiedler, A., Behrendt, S., Beesdo, K., Lieb, R., & Wittchen, H.-U. (2008): The natural course of cannabis use, abuse and dependence during the first decades of life. *Addiction*, 103: 439-449.
- Pitkanen, T. & Lyyra, A. et. al. (2005): Age of onset of drinking and the use of alcohol in adulthood: a follow-up study from age 8-42 for females and males. *Addiction*, 100:652-661.
- Poikolainen, K., Tuulio-Henriksson, A., Aalto-Setälä, T., Marttunen, M., Antilla, T., & Lönnqvist, J. (2001): Correlates of initiation to cannabis

- use: a 5-year follow-up of 15-19-year-old adolescents. *Drug and Alcohol Dependence*, 62:175-180.
- Prinzleva, M., Haasen, C., Zurhold, H., Matali, J. L., Bruguera, E., Gerevich, J. G., Bácskai, E., Ryder, N., Butler, S., Manning, V., Gossop, M., Pezous, A.-M., Verster, A., Camposeragna, A., Andersson, P., Olsson, B., Primorac, A., Fischer, G., Güttinger, F., Rehm, J., & Krausz, M. (2004): Cocaine Use in Europe - A Multi-Centre Study: Patterns of Use in Different Groups. *European Addiction Research*, 10:147-155.
- Rantala, K. (2005): Recreational Drug Use of the Digital Generation: From Utopias to Reality. I: P. Lalander & M. Salasuo (Eds.), *Drugs & Youth Cultures - Global and Local Expressions*, NAD Publication No. 46:185-198. Nordic Council for Alcohol and Drug Research (NAD), Helsinki.
- Rekve, R. & Lindbæk, M. (2002): Bruk av rusmidler blant elevene i den videregående skole i Hamar 1999. *Tidsskrift for Norsk Laegeforening*, 122:2448-51.
- Retterstol, N. (1975): Drug abuse in Norway. *Forschrifte der Neurologie, Psychiatrie und ihrer Grenzgebiete*, 43:347-358.
- Rimpelä, A. R., Rainie, S., Pere, L., & Lintonen, T. P. (2007): *Use of tobacco products, alcohol use and exposure to drugs in 1977-2005*. Ministry of Social Affairs and Health, Helsinki.
- Rimpelä, M., Pohjanpää, K., Terho, P., Pienmäki-Jylhä, P. & Poikajärvi, K. (1995): *Huumeet nuorten arjessa: Tutkimus sosiaalisesta alistumisesta huumeille 1991-1995 ja huumeekokeiluista tuokokuussa 1995 [Narkotika i unges vardag. En studie om social utsättning för narkotika 1991-1995 och experiment med i narkotika i maj 1995]*. Stakes aiheita 28/1995.
- Room, R. & Sato, H. (2002): Editor's Introduction: Drinking and drug use in youth cultures: 1. Building identity and community. *Contemporary Drug Problems*, 29:5.

- Rossow, I., Hawton, K., & Ystgaard, M. (2009). Cannabis use and deliberate self-harm in adolescence: a comparative analysis of associations in England and Norway. *Archives of Suicide Research*, 13:340-8.
- Rugkås, M. (1999): *Rapport 2, Ungdom med innvandrerbakgrunn og rusmidler*. Kompetansesenteret, Oslo.
- Røysamb, E. & Friestad, C. (1998): *Rusbruk og forelrerrelasjoner gjennom ungdomsårene*. Hemil-Senteret, Universitetet i Bergen, Bergen.
- Sabroe, S. & Fonager, K. (1996): *Rapport nr. 39: Unge og rusmidler - En undersøgelse af 9. klasses elever*. Institut for Epidemiologi og Socialmedicin, Aarhus Universitet: FADL's Forlag.
- Sabroe, S. & Fonager, K. (2004): *Rapport nr. 50, Unges erfaringer med rusmidler i 2003 og udviklingen siden 1995*. Institut for Epidemiologi og Socialmedicin, Aarhus Universitet: FADL's Forlag.
- Salasuo, M. (2004): *Huumeet ajankuvana. Huumeiden viihdekäytön kulttuurinen ilmeneminen Suomessa [Drug use as zeitgeist. Recreational drug use in Finland]*. STAKES, rapport 149, Helsinki.
- Salasuo, M., & Seeppälä, P. (2004): Drug use within the Finnish club culture as marks of distinction. *Contemporary Drug Problems*, 31:213-229.
- Sandberg, S. (2008): Black drug dealers in a white welfare state: Cannabis dealing and street capital in Norway. *British Journal of Criminology*, 48:604-619.
- Sandberg, S. & Pedersen, W. (2006): *Gatekapital*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Sandberg, S. & Pedersen, W. (2008): A magnet for curious adolescents: The perceived dangers of an open drug scene. *International Journal of Drug Policy*, 19:459-466.
- Sande, A. (2000): *Russefeiringen. Om meningen med rusmiddelbruk sett gjennom russefeiringen som et ritual*. HBO-rapport, rapport 1, Bodø.

- Sarvanti, T. (1997): *Huumepolitiikka ja oikeudenmukaisuus [Drug policy and justice]*. STAKES, rapport 83. Helsinki.
- Sato, H. (2004): *Droger och identitetsskapande - kulturelle perspektiv på alkohol och narkotika i svenska ungdomsgrupper*. SoRAD - Centrum för socialvetenskapelig alkohol- och drogforskning, rapport 23, Stockholm.
- Schlytter, A. (2004): Hur bedöms flickors respektive pojkars missbruk? *Socialt Perspektiv*, 128-135.
- Schultz, J.-H. (2005): Rusfri og venneløs. *Rus & avhengighet*: 34-36.
- Schultz, J.-H. (2007): *Ungdom og rus - innvandrerungdom møter norske rusvaner*. Universitetsforlaget Oslo.
- Segal, B. M. & Stewart, J. C. (1996): Substance Use and Abuse in Adolescence: An Overview. *Child Psychiatry and Human Development*, 26: 193-210.
- Sigfusdottir, I. D., Kristjansson, A. L., Thorlindsson, T., & Allegrante, J. P. (2008): Trends in prevalence of substance use among Icelandic adolescents, 1995-2006. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 3:1-9.
- Sihvola, E., Rose, R. J., Dick, D. M., Pulkkinen, L., Marttunen, M., & Kaprio, J. (2008): Early-onset depressive disorders predict the use of addictive substances in adolescence: a prospective study of adolescent Finnish twins. *Addiction*, 103:2045-2053.
- SIRUS (2009): *The Drug Situation in Norway 2009 - Annual report to the EMCDDA*. SIRUS, Oslo.
- Sjö, F. (2005): Drugs in Swedish Club Culture - Creating Identity and Distance to Mainstream Society. I: Philip Lalander & Mikko Salasuo (Eds.), *Drugs & Youth Cultures - Global and Local Expressions*. NAD Publication No. 46:31-46. Nordic Council for Alcohol and Drug Research, Helsinki.

- Skeie, I. (2004): Ungdom og benzodiazepiner - har allmennlegen et ansvar? *Rus & avhengighet*, 26-28.
- Skjælaaen, Ø. (2009): Narkotikastraffens verdiregnskap. *Materialisten*, 4-19.
- Skog, O.-J. (1992): The validity of self-reported drug use. *British Journal of Addiction*, 87:539-548.
- Skog, O.-J. (1980): Social Interaction and the Distribution of Alcohol Consumption. *Journal of Drug Issues*, 71-92.
- Skretting, A. (1993): Attitude of the Norwegian population to drug policy and drug-offences. *Addiction*, 88:125-131.
- Skretting, A. (1996): *Ungdom og rusmidler*. Rusmiddeldirektoratet - Statens institutt for Alkohol- og Narkotikaforskning, Oslo.
- Skretting, A. (1999): *Bruk av rusmidler ved utgangen av ungdomsskolen: Resultater fra den norske delen av den europeiske skoleundersøkelsen - ESPAD, 1995 og 1999*. Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning, rapport 3, Oslo.
- Skretting, A. (2000): *Ungdom og rusmidler - Data fra SIFAs årlige spørreskjemaundersøkelse 1968-1999*. Rusmiddeldirektoratet, Oslo.
- Skretting, A. & Skog, O.-J. (1989a): The Norwegian injection mark study. *British Journal of Addiction*, 84:1021-1027.
- Skretting, A. & Skog, O.-J. (1989b): *Rapport 1, Arresterte sprøytemisbrukere - Erfaringer fra et 3 mnd pilotprosjekt*. SIRUS, Oslo.
- Skretting, A. & Bye, E. K. (2003): *Rapport 5, Bruk av rusmidler blant norske 15-16 åringer: Resultater fra den norske delen av de europeiske skoleundersøkelsene - ESPAD 1995, 1999 og 2003*. SIRUS, Oslo.
- Skutle, A., Bolstad, A., & Iversen, E. (2002): *Ungdom og rusmidler 2002. En undersøkelse i Bergen kommune om 8. og 10. klassingers bruk av rusmidler*. Stiftelsen Bergensklinikkene.

- Smart, R. G. & Murray, G. F. (2010): Narcotic Drug Abuse in 152 Countries: Social and Economic Conditions as Predictors. *Substance Use and Misuse*, 20:737-749.
- Solbergdottir, E., Bjornsson, G., Gudmundsson, L. S., Tyrfingsson, T., & Kristinsson, J. (2004): Validity of Self-Reports and Drug Use Among Young People Seeking Treatment for Substance Abuse or Dependence. *Journal of Addictive Diseases*, 23:29-38.
- Stenbacka, M. (1990): Initiation into intravenous drug abuse. *Acta Psychiatria Scandinavica*, 81: 459-462.
- Stenbacka, M., Allebeck, P., & Romelsjö, A. (1992): Do cannabis drug abusers differ from intravenous drug abusers? The role of social and behavioural risk factors. *British Journal of Addiction*, 87:259-266.
- Stenbacka, M., Allebeck, P., & Romelsjö (1993): Initiation into drug abuse: The pathway from being offered drugs to trying cannabis and progression to intravenous drug abuse. *Scandinavian Journal of Public Health*, 21:31-39.
- Stenbacka, M. & Stattin, H. (2007): Adolescent use of illicit drugs and adult offending: a Swedish longitudinal study. *Drug and Alcohol Review*, 26:397-403.
- Storgaard, L. L. (2000): *Konstruktionen af dansk narkotikakontrolpolitik siden 1965*. Jurist- og Økonomforbundets Forlag, København.
- Storvoll, E. E., Wichstrøm, L., & Pape, H. (2003): Gender differences in the association between conduct problems and other problems among adolescents. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 3:194-209.
- Sundfær, A. (1999): *Ung...og lovende: Barna til 31 mødre med rusproblemer i svangerskapet er blitt ungdommer*. Rusmiddeldirektoratet - Barne- og familietaten, Oslo.
- Sundhedsstyrelsen (1991): *Unge og rusmidler*. Sundhedsstyrelsen, rapport 17, København.

- Sundhedsstyrelsen (2000): *Unge brug af illegale rusmidler*. Sundhedsstyrelsen, København.
- Sundhedsstyrelsen (2009): *Narkotikasituationen i Danmark 2009*. Sundhedsstyrelsen, København.
- Suoninen, E. & Virokannas, E. (2008): Juvenile and drugs: Fascination of contesting identities. *Young*, 16:47-65.
- Suris, J. C., Akre, C., Berchtold, A., Jeannin, A., & Michaud, P.-A. (2007): Some Go Without a Cigarette - Characteristics of Cannabis Users Who Have Never Smoked Tobacco. *Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 161:1042-1047.
- Svanebro, K. (2002): Fler invandrarflickor än svenskor tas in på Maria Ungdom. *Barn og Ungdomar* 7.
- Svensson, B. (1996): *Pundare, jonkare och andra: med narkotikan som följeslagare*. Lund University/Carlsson bokförlag, Stockholm.
- Svensson, B., Svensson, J., & Tops, D. (1998): *Att komma för sent så tidigt som möjligt - Om prevention, ungdomskultur och droger*. NAD-Publikation Nr. 34. Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning (NAD), Helsingfors.
- Sznitman, S. R. (2007): An examination of the normalization of cannabis use among 9th grade school students in Sweden and Switzerland. *Addiction Research and Theory*, 15:601-616.
- Sørensen, J. K. (2003): *Unge rekreative stofbrug og risikovurdering*. Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet, Århus.
- Sørensen J. K. (2005): Recreational Drug Use and Risk Estimation - Techno in Denmark. I: P. Lalander & M. Salasuo (Eds.), *Drugs & Youth Cultures - Global and Local Expressions*, NAD Publication No. 46:15-30. Nordic Council for Alcohol and Drug Research, Helsinki.

- Sørensen, J. K. (2009): *Substance use, rituals and risk management Danish rock festivals*. Department of Sociology, University of Copenhagen and Centre for Alcohol and Drug Research, Aarhus University, Århus.
- Sørensen, N. U. (2006): Sundhed på hovedet. *Ungdomsforskning*, 5:7-20.
- Sørensen, N. U., Hansen, N.-H. M. (red.) (2003): Unge og rusmidler. *Ungdomsforskning*, 2:4.
- Tolmunen, T., Maaranen, P., Hintikka, J., Kylmä, J., Rissanen, M.-L., Honkalampi, K., Haukijärvo, T., & Laukkanen, E. (2007): Dissociation in a General Population of Finnish Adolescents. *Journal of Nervous & Mental Disease*, 195:614-617.
- Trulsson, K. (2003): Manligt och kvinnligt i smältdegeln - om könets betydelse för missbruk. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*, 20:5-19.
- Tunvig, K. (1987) Psychiatric aspects of cannabis use in adolescents and young adults. *Pediatrician*, 14:83-91.
- Törrönen, J. (2004): *Valvontaa ja vastuuta. Päihteet ja julkisen tilan moraalisisäätely [Control and responsibility. Alcohol and drugs, and the moral regulation of public space]*. Gaudeamus, Helsinki.
- Ukemøte (2001): *Barn og unges rekruttering og videre tilknytning til centrale rusmiljøer*. Oslo kommune rusmiddeletaten, Oslo.
- Ukemøte (2002): *Barn og unges rekruttering og videre tilknytning til centrale rusmiljøer*. Oslo kommune Rusmiddeletaten, Oslo.
- Vedøy, T. F. & Amundsen, E. J. (2008): *Rapport 1, Rusmiddelbruk blant personer med innvanderbakgrunn - Oversikter fra befolkningsundersøkelser*. SIRUS, Oslo.
- Vedøy, T. F. & Skretting, A. (2009): *Rapport 5, Ungdom og rusmidler - Resultater fra spørreskjemaundersøkelser 1968-2008*. SIRUS, Oslo.
- Velleman, R. D. B., Templeton, L. J., & Copello, A. G. (2005): The role of the family in preventing and intervening with substance use and misuse:

- a comprehensive review of family interventions, with a focus on young people. *Drug and Alcohol Review*, 24:93-109.
- Wattne, M. (2002): Ecstasy mellom eksotisk og elendig. *Rus & avhengighet*, 26-27.
- Wichstrøm, T. & Wichstrøm, L. (2009): Does sports participation during adolescence prevent later alcohol, tobacco and cannabis use? *Addiction*, 104:138-149.
- Willams, L. & Parker, H. (2001): Alcohol, cannabis, ecstasy and cocaine: drugs of reasoned choice amongst young adult recreational drug users in England. *International Journal of Drug Policy*, 12:397-413.
- Winsløw, J. J. B. (1974): Drug Use and Social Integration. *The International Journal of the Addictions*, 9:531-540.
- Wittrup, I. (1997): *Også ung i Århus - En etnografisk undersøgelse af unge flygtninges og indvandreres brug af rusmidler*. Århus Kommune/Center for Rusmiddelforskning, Aarhus Universitet, Århus.
- Wium-Andersen, I. K., Wium-Andersen, M. K., Becker, U., & Thomsen, S. F. (2010): Predictors of age at onset of tobacco and cannabis use in Danish adolescents. *The Clinical Respiratory Journal*, 4:162-167.
- Zuckerman, M. (1974): The sensation seeking motive. I: B. A. Mahler (Ed.), *Progress in experimental personality research*. Academic Press, New York.
- Zuckerman, M. (1979): *Sensation seeking*. Lawrence Erlbaum, Hillsdale, NJ.
- Ødegård, E., Bretteville-Jensen, A. L., & Skretting, A. (2002): Utviklingen av narkotikamisbruket i Norge på 1990-tallet. *Nordisk alkohol- & narkotikatidskrift*, 19:106-122.
- Ødegård Lund, M. K., Skretting, A., & Lund, K. E. (2007): *Rapport 8, Rusmiddelbruk blant unge voksne, 21-30 år: resultater fra*

spørreskjemaundersøkelser 1998, 2002 og 2006. Statens institutt for rusmiddeforskning, Oslo.

Øia, T. (2006): Osloungdom - rus og kriminalitet i et tiårsperspektiv. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 2:87-99.

Øiern, T. (2006): Rusforskning i Norge i dag. *Rus & avhengighet*, 41-43.